

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna-Lena Hogerud

Är lagstiftning ett bra verktyg
för att uppnå ett mer jämställt
uttag av föräldraledighet?

Examensarbete

20 poäng

Handledare:
Universitetslektor Eva Ryrstedt

Ämnesområde:
Familjerätt

Termin:
Vårterminen 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte	5
1.2 Metod och material	6
1.3 Disposition och avgränsning	7
2 TEORETISK ANSATS	9
2.1 Habermas teori om det kommunikativa handlandet	9
2.1.1 Strategiskt och kommunikativt handlande	9
2.1.2 System och livsvärld	10
2.1.3 Kolonisation av livsvärlden	11
2.1.4 Rättens funktion i samhället	12
2.1.5 Samhällets utrymme för styrning av medborgaren	13
2.2 Anna Christensens teori om normativa grundmönster	14
2.2.1 Normativa grundmönster	14
2.2.2 Rättssystemet	15
2.2.3 Moral	16
2.2.4 Normativa grundmönster på familjerättens område utifrån Ryrstedts perspektiv	18
2.3 Stjernquist och Widerbergs teori om lagar som reforminstrument	21
2.3.1 Lagar som reforminstrument	21
2.3.2 Samhälleliga styrmedel	22
3 REGLERING AV FAMILJEN	24
3.1 Samhällelig intervention	24
3.1.1 Reglering av familjen	24
3.1.2 Familjebegreppet i lagstiftningen	26
3.2 Föräldrarätt	27
3.2.1 Förälderns rätt till barnet	27
3.2.2 Föräldraskap likställt med äganderätt	27
3.2.3 Föräldraskap som förvaltare	29
3.3 Barnrätt	29
3.3.1 Barnets rätt	29

3.3.2	Barnkonventionen	30
3.3.3	Barnets bästa	30
3.3.4	Barnets bästa i svensk rätt	31
4	FAMILJEMÖNSTER	33
4.1	Familj	33
4.1.1	Familjebegreppet	33
4.2	Föräldraskap	35
4.2.1	Föräldraroller	35
4.2.2	Moderskap	36
4.2.3	Faderskap	38
4.3	Kulturella föreställningar om föräldraskap	39
4.3.1	Kulturella normer	39
5	FÖRÄLDRALEDIGHET	41
5.1	Forskningsläget	41
5.1.1	Regeringens uppdrag	41
5.2	Bakgrund	42
5.2.1	Från moderskapsförsäkring till föräldraledighet	42
5.2.3	Rättspolitiska resonemang	43
5.3	Gällande rätt	48
5.3.1	Nuvarande regering	48
5.4	Den praktiska verkligheten	50
5.4.1	Uttag av föräldraledighet	50
5.4.2	Uttag efter yrkesgrupp	52
5.4.3	Ideal och praktik	52
5.5	En annorlunda utformad föräldraförsäkring?	54
5.5.1	Höjning av ersättningsnivån	54
5.5.2	Ökad individualisering av försäkringen	55
5.5.3	Diskussioner i media	55
6	ANALYS	57
6.1	Vilka grundmönster genomsyrar våra rådande familjemönster?	57
6.2	Är politiska reformer genom lagstiftning ett bra verktyg för att uppnå ett mer jämställt uttag av föräldraledighet?	59
6.3	Är en förändring möjlig?	63
	LITTERATURFÖRTECKNING	67
	Offentligt tryck	67
	Propositioner	67
	Övrig litteratur	68

Sammanfattning

Uppsatsen behandlar samspelet mellan moral och rätt samt lagstiftarens utrymme för att förändra medborgarens beteende genom lagstiftning. Den rättspolitiska debatten på familjerättens område har under senare år präglats av en strävan att uppnå ett mer jämställt uttag av föräldraledighet. Från att ha haft en roll av att anpassa lagstiftningen efter samhällsutvecklingen på familjepolitikens område väljer nu lagstiftaren att genom reformer försöka ändra familjernas uttag av föräldraledighet. Lagstiftningen ses som ett verktyg för att försöka driva fram en utveckling mot en mer jämställd parrelation.

Uppsatsen behandlar frågan om lagstiftningsvägen är den bästa vägen att gå för att få till stånd en sådan förändring. Utifrån ett teoretiskt perspektiv med grund i Habermas, Christensens, Stjernquist och Widerbergs teorier behandlar uppsatsen förslaget om en eventuell ökad individualisering av föräldraledigheten och eventuella konsekvenser av en sådan reglering.

I uppsatsens analytiska del reflekterar jag över vilka normativa grundmönster som genomsyrar våra rådande familjemönster och hur de grundmönsterna påverkar uttaget av föräldraledighet. Detta efterföljs av en diskussion om huruvida lagstiftning är ett bra verktyg för att uppnå ett jämställt uttag av föräldraledighet samt om en förändring mot ett mer jämställt uttag av föräldraledighet är möjlig.

Förord

Inledningsvis vill jag rikta ett tack till de personer som har varit ett stöd under hela arbetet med uppsatsen, främst de personer som har tagit sig tiden att korrekturläsa och kommentera innehållet. Även de personer som har varit ett stöd genom att outtröttligt har lyssnat på mina funderingar och diskuterat dem med mig har varit till stor hjälp. Jag vill rikta ett särskilt tack till mina familjemedlemmar för att ni aldrig tröttnar på att lyssna på mig och för att ni finns där när jag mest behöver det. Jag vill även rikta ett tack till min handledare Eva Ryrstedt, som har varit både hjälp och inspiration till att genomföra arbetet.

Lund, juni 2005

Anna-Lena Hogerud

Förkortningar

AFL	Lag (1962:381) om allmän försäkring
Barnkonventionen	Förenta Nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
Dir	Direktiv
DN	Dagens Nyheter
FB	Föräldrabalken (1949:381)
GB	Giftermålsbalk
JÄMO	Jämställdhetsombudsmannen
Prop	Regeringens proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TfR	Tidsskrift for rettsvitenskap

1 Inledning

Traditionellt sett är det främst modern som tar det övergripande ansvaret för barn och familj. Den rättspolitiska debatten på familjerättens område har under senare år präglats av hur man genom olika medel kan uppnå ett mer jämlikt och jämställt samhälle. Under senare hälften av nittonhundratalet har särbeskattning av makar införts, moderskapspenning har blivit föräldraförsäkring och nu finns det ett uttalat syfte från lagstiftarens sida om att man vill premiera jämställdheten i samhället.¹

Under den senaste tiden har lagstiftaren resonerat kring hur problematiken med att småbarnspappor inte tar lika stort ansvar för barnens uppfostran skall lösas. Situationen ses som ett problem då det ojämslilla uttaget av föräldraledighet anses vara ett fundament för att befästa bristen på jämställdhet både i hemmet och i övriga samhället. Dessutom anses en mer jämlik fördelning av uttaget av föräldraledighet ta större hänsyn till barnets bästa då barnet genom reformen skulle få en nära och god relation till båda sina föräldrar. Barnet betraktas alltmer som ett subjekt och inte ett objekt i rättsligt hänseende.

Olika förslag till ny utformning av den rådande föräldraförsäkringen har diskuterats i de politiska leden varav de flesta förslagen pekar mot en strävan mot en ökad individualisering av föräldraförsäkringssystemet. Lagstiftning ses som ett verktyg för att ändra människors beteende mot ett annat familjemönster med en jämställd parrelation. Frågan är om rådande samhällsmönster vilka har utvecklats av moral och kultur under en lång period kommer att förändras genom en reform som eftersträvar jämställdhet. Genom att undersöka syftet med reformerna på föräldraförsäkringsområdet och det praktiska utfallet av dem vill jag undersöka om en reglering

¹ Dir. 2004:44 s. 1.

innebärande en ökad individualisering an föräldraförsäkringen kan vara ett verktyg för ett förändrat familjemönster.

Utifrån tre teoretiska ansatser kommer jag att försöka reda ut om lagstiftning är ett effektivt verktyg för att förändra rådande familjemönster i Sverige. Med hjälp av Anna Christensens teori om normativa grundmönster kommer jag att försöka belysa vilka värderingar som genomsyrar dagens familjemönster och föräldraförsäkring. För att undersöka om lagstiftning kan ses som ett effektivt verktyg för att förändra familjemönstren i Sverige kommer jag att använda två olika teoretiska grunder, Jürgen Habermas teori om lagars legitimitet och Stjernquist och Widerbergs teori om rättens roll i samhällsbyggandet.

1.1 Syfte

Syftet är att undersöka om lagstiftningsvägen är den bästa vägen att gå för att få till stånd en utveckling som går mot ett mer jämställt familjemönster. Intressant är även att se hur en aktuell reform skulle kunna utformas för att så långt det är möjligt uppnå den effekten. För att utreda frågan är det nödvändigt att belysa hur familjemönster har vuxit fram och varierat i samhället. Som utgångspunkt för mitt arbete har jag utgått från två frågeställningar:

- Vilka grundmönster genomsyrar våra rådande familjemönster?
- Är politiska reformer genom lagstiftning ett bra verktyg för att uppnå ett mer jämställt uttag av föräldraledighet?

1.2 Metod och material

Under författandet av uppsatsen har jag använt mig av såväl konventionell juridisk metod, med studier av lagar, förarbeten och praxis som samhällsvetenskaplig kvalitativ dokumentanalys². Genom att inleda arbetet med en teoretisk ansats vill jag ge läsaren en introduktion till de teorier som jag kommer att använda mig av i analysdelen av uppsatsen. Jag har valt att ge en historisk tillbakablick då jag anser att det är av vikt för att bedöma vilka värderingar och normer som ligger till grund för dagens lagstiftning. Arbetet är delvis deskriptivt till sin karaktär då jag redogör för gällande rätt på föräldraledighetens område och statistik omkring uttag av ledighet. Denna del av arbetet har en rättsdogmatisk utgångspunkt då primärkällorna har varit gällande rätt, relevanta förarbeten och doktrin på området.

Med genomgången av gällande rätt och statistik beträffande föräldraledighet avser jag att beskriva det nuvarande rättsläget samt hur föräldrarna väljer att utnyttja sina rättigheter enligt lagen. De statistiska uppgifterna ger vidare en grund för den normativa analysen eftersom det är de statistiska uppgifterna som talar om hur föräldrarna väljer att fördela sin ledighet nu. Genom att studera dokument i olika former har jag sedan valt att presentera mina slutsatser i en avslutande analys.

För att analysera vilka faktorer som får relevans i sammanhanget har jag valt att använda mig av en teoretisk aspekt som en förklaringsmodell till eventuell problematik på området. Utifrån den teoretiska ansatsen kommer jag att resonera kring vilket utfall en eventuell kvotering av föräldraledigheten kan tänkas få.

Materialet är till stor del statliga utredningar, propositioner och doktrin. Arbetets karaktär och den teoretiska ansatsen har dock medfört att jag även har använt mig av ett bredare litteraturval än det strikt juridiska. Litteraturen

² May, 2001, s. 212f.

spänner över ett brett forskningsfält och omfattar såväl ren sociologisk litteratur som etnologisk litteratur, exempelvis då det gäller litteraturen om familjen.

1.3 Disposition och avgränsning

Uppsatsen består av en teoretisk del, innehållande kapitel två. Kapitlet inleds med en beskrivning av Jürgen Habermas teori om det kommunikativa handlandet följt av en redogörelse över Anna Christensens teori av normativa grundmönster. Då det gäller de normativa grundmönsterna på familjerättens område är materialet till den delen hämtad från Eva Ryrstedts avhandling, Bodelning och bostad. Avslutningsvis presenteras Per Stjernquist och Karin Widerbergs teori om rätten i samhällsbyggandet översiktligt.

Den deskriptiva delen av uppsatsen består av kapitel tre, fyra och fem. Kapitel tre behandlar reglering av familjen, familjebegreppet i lagstiftningen, föräldrarätt och barnrätt på området. Kapitel fyra behandlar familjemönster i Sverige och föreställningarna knutna till de olika föräldrarollerna. I kapitel fem presenteras kort en historisk bakgrund och gällande rätt på föräldraledighetens område. Kapitlet avslutas med en presentation av statistik över uttag av föräldraledighet samt rådande diskussioner angående hur den framtida föräldraförsäkringen ska utformas.

I analysdelen i kapitel sex kopplar jag samman den teoretiska ansatsen med den deskriptiva delen. Kapitlet inleds med en diskussion om vilka grundmönster som genomsyrar våra rådande familjemönster vilket följs av reflektioner över om lagstiftning är ett bra verktyg för att uppnå ett mer jämställt uttag av föräldraledighet. Avslutningsvis diskuterar jag huruvida en förändring mot ett mer jämställt uttag är möjlig, och på vilket sätt försäkringen kan utformas för att främja det.

Någon genomgång över hur föräldraledighetsreformen eventuellt kommer att påverkas av förändringar inom EG-rätten har inte gjorts. Detta beror delvis på grund av utrymmesskäl, men även för att familjerätten är ett område som inte är föremål för några omfattande harmoniseringar. Någon närmare genomgång av barnkonventionen presenteras inte i arbetet utan endast valda artiklar nämns där jag har funnit det relevant för framställningen.

Jag har inte gjort någon form av fältundersökning med intervjuförfarande eller enkätundersökning, utan valt att använda mig av befintliga undersökningar.

2 Teoretisk ansats

2.1 Habermas teori om det kommunikativa handlandet

2.1.1 Strategiskt och kommunikativt handlande

Habermas talar om två olika typer av rationalitet; strategisk och kommunikativ rationalitet. Då en person handlar utifrån detta resulterar det i två olika former av mänskligt handlande: det strategiskt-rationella handlandet och det kommunikativa handlandet. När någon handlar strategiskt ser den personen andra människor som ett medel i handlandet och inte som ett mål i sig. Intresset för vad andra människor tycker är enbart av vikt i de fall deras åsikter är viktiga för att kalkylera hur de egna målen skall uppnås. Det kommunikativa handlandet däremot är förståelseorienterat. Den som handlar kommunikativt har ett genuint intresse av att ta del av den andra personens åsikter för att försöka diskutera sig fram till gemensamma ståndpunkter. Det kommunikativa handlandet innebär att individen är beredd att ge upp sina egna intressen för att det bättre argumentet ska komma fram. Individuell framgång ska nås inom ramarna för gemenskapen och inte på bekostnad av konsensus.³

Kommunikativt handlande kan bara äga rum i en social kontext med målet att nå en samförståelse som är baserad på objektivt delad kunskap och ömsesidig tillit. Det är inte längre fråga om en diskussion där olika aktörer försöker övertyga sina motståndare och gör allt för att driva igenom sin vilja. Det har blivit en diskurs där det väsentliga inte är att vinna diskussionen utan att låta det bättre argumentet komma fram. Diskursen eller argumentationen är ett forum för att lösa konflikter genom

³ Habermas, 1984, s. 285f. Se även Nergelius, 2001, s. 143.

kommunikativt handlande. Distinktionen av olika typer av handlande och distinktionen av system och livsvärld är fundamental i Habermas teori.⁴

Habermas menar att kommunikativt handlande är det mest genomgripande i den mänskliga naturen. För att uppnå den ostörda kommunikationen måste befintliga barriärer rivas ned. Barriärer kan vara av social karaktär och exempelvis inneha formen av maktstrukturer av olika slag. Habermas vill rationalisera det kommunikativa handlandet så att det leder till en öppen och ostörd kommunikation och ett normativt handlande. Habermas skriver om en ”ideal språksituation” där det bättre argumentet vinner, opåverkat av eventuella maktinfluenser.⁵

2.1.2 System och livsvärld

Habermas talar om två olika delar av verkligheten; system och livsvärld. System står för den formella rationaliteten medan livsvärlden står för substantiell rationalitet, det dagliga, lilla livet. System domineras av det strategiska handlandet medan livsvärlden präglas av det kommunikativa handlandet.⁶

Den offentliga sfären utgörs av olika system, exempelvis rättssystemet eller det ekonomiska systemet. De olika systemen upprätthåller vissa givna samhällsliga funktioner och eftersträvar att uppfylla vissa mål utan hänsyn till andra motstående intressen. De människor som verkar inom de olika systemen infogas ofrivilligt i systems rationalitet. System är underkastat styrningsmedierna pengar och makt. Penningmediet kontrollerar system genom marknadsmekanismer med ett minimum av kommunikation och samtycke. Maktmediet baseras på olika hierarkier av auktoriteter som kan vara ämbeten inom byråkratier. Styrningsmedierna påverkar aktörerna

⁴ Habermas, 1984, s. 285f. Se även Banakar, 1998, s. 43f.

⁵ Habermas, 1984, s. 286f. Se även Ritzer, 2000, s. 283 f.

⁶ Habermas, 1984, s. 286f. Se även Nergelius, 2001, s. 143.

genom att aktörerna kommer att förhålla sig strategiskt och rationellt i relation till andras handlingar.⁷ System har sin grund i livsvärlden genom att systemet hämtar stöd för normer och värderingar i livsvärlden.⁸

Livsvärlden består av den inre världen där betingelserna för det kommunikativa handlandet är bäst. Inom livsvärlden skapas mening, personlig identitet och solidaritet. Livsvärlden, kultur och sociala normer är knutna till helt andra principer för handlingar och integration än system med dess styrningsmedier. Livsvärlden grundar sig på att se världen ur ett deltagarperspektiv och struktureras av språklig förståelseinriktad kommunikation. Grunden ligger i den sociala integrationen till skillnad från systemintegration. Handling sker utefter samtycke vilket skapas av ett frivilligt erkännande av det bättre argumentet.⁹

2.1.3 Kolonisation av livsvärlden

Habermas menar att om livsvärlden rationaliseras så kommer interaktionen människor emellan att minska. Detta kommer i sin tur leda fram till en rationalisering av hur man når konsensus. Exempel på strukturer som inverkar på livsvärlden är familjen, rättsskipningen, staten och ekonomin. När strukturerna utvecklas blir de starkare och påverkar livsvärlden. Det som tidigare var privat blir offentligt.¹⁰

Förr i tiden ansågs att frågor om barnomsorg och familjens organisering och funktion skulle hanteras av familjen själv. Numera tenderar samhället att ge sig in på familjens område i allt fler fall genom olika former av intervenerande lagstiftning. Med ökad styrka ökar också dess makt och inflytande över livsvärlden. Enligt Habermas kommer system att begränsa

⁷ Habermas, 1984, s. 286f. Se även Andersen & Kaspersen, 1999, s. 390.

⁸ Banakar, 1998, s. 71f.

⁹ Habermas, 1984, s. 286f.

¹⁰ Habermas, 1987, s. 107f. Se även Ritzer, 2000, s 542 f.

kapaciteten till kommunikativt handlande genom utövandet av extern kontroll på livsvärlden.¹¹

Problemen uppstår när system intervenerar i livsvärlden och därigenom blockerar kommunikativa strukturer. Kommunikationen hindras eftersom system därigenom ser en möjlighet att tillfredsställa samhällets ekonomiska och politiska behov. Kolonisationen hindrar härmed livsvärldens utveckling av normer och värderingar vilka ger innebörd till det sociala livet och skapar social sammanhållning.¹² Koloniseringen grundar sig i att system på grund av inbyggda funktioner och olika kristendenser tvingas att försöka utöka sin styrkapacitet. Staten tvingas exempelvis att bygga ut sina styrinstrument i form av sjukförsäkring och andra ersättningar till de människor som inte har någon produktionsförmåga i det ekonomiska systemet. Resultatet av koloniseringen blir kriser i livsvärlden, eftersom systems strategiska rationalitet stör ut det kommunikativa handlandet.¹³

2.1.4 Rättens funktion i samhället

Habermas menar att om rätten är byggd på en demokratisk process kan rätten vara ett forum för att förmedla en överensstämmelse mellan verklighet och giltighet. Rätten innehåller en dubbelhet då den både är ett uttryck för ett reglerande av beteende på ett systemfunktionellt sätt samtidigt som den måste ha en legitimitet som skapar en social integration. Rätten är det medium som kan omsätta kommunikativ makt (som har sin grund i motivation till gemensamt handlande i livsvärlden) till politisk-administrativ styrning.¹⁴

¹¹ Habermas, 1987, s. 107f. Se även Ritzer, 2000, s 542 f.

¹² Banakar, 1998, s. 71.

¹³ Habermas 1981, s. 447f. Se även Andersen & Kaspersen, 1999, s. 398f.

¹⁴ Habermas 1992, s. 187f.

För att rätten ska vara legitim måste medborgarna uppfatta sig både som författare till lagen och som lagens adressater. Lagen måste ha en moralisk grund och legitimitet hos medborgaren för att efterföljas. Legitimitet kommer ur ett levande civilt samhälle där medborgarnas åsikter kan vidareföras in i det politiska beslutssystemet.¹⁵

2.1.5 Samhällets utrymme för styrning av medborgaren

De institutionella gränserna för möjlig styrkapacitet sätter ramen för hur mycket man kan styra innan medborgaren reagerar. En förändring av den normativa strukturen i samhället är en grundläggande förutsättning för förändring av den rådande samhällsstrukturen.¹⁶

Enligt Habermas uppstår en kris då eliten inte klarar av att hantera systemet effektivt. Krisen kan komma att förvärras och utvecklas till en legitimitetskris, med resultatet att massan vänder och tar avstånd ifrån den styrande gruppen. Genom avståndstagandet omkullkastas hela systemets legitimitet. Kriser i systemet kan uppstå av fyra olika anledningar: ekonomiska, administrativa, legitimeringsskäl och brister i det sociokulturella systemet.¹⁷

Det politiska systemet behöver stöd av människor, att de accepterar och legitimerar systemets bestånd. De administrativa styrmedlen som den moderna staten använder sig av i form av lagar och regleringar av olika slag (t.ex. skatter) hotar produktionen av mening i det dagliga livet. Gränserna för styrningen inom ett system är beroende av de mål som invånarna sätter för sin tillvaro. Så länge målen håller sig inom ramarna för det system

¹⁵ Habermas, 1992, s. 399f.

¹⁶ Habermas, 1997, s. 17f.

¹⁷ Habermas, 1997, s. 33f, även s, 48f.

individens lever i är systemet relativt anpassningsbart. Något större moraliskt svängrum finns det emellertid inte.¹⁸

2.2 Anna Christensens teori om normativa grundmönster

2.2.1 Normativa grundmönster

*"Det handlar inte om några luftiga tankar, som bara hör hemma i "idévärlden." Det handlar om djupt förankrade normativa föreställningar, som bestämmer tänkandet och handlandet både i vardagen och på det rättsliga planet, föreställningar om vad man kan göra och vad som inte går för sig, vad man rimligen kan kräva, vad man måste tåla och vad ingen skall behöva finna sig i."*¹⁹

Anna Christensens teori om normativa grundmönster grundar sig på en tanke om att olika grundläggande normativa grundmönster kan urskiljas i det juridiska regelverket. De normativa grundmönsterna interagerar på ett normativt fält med olika grundmönster där de olika grundmönsterna även fungerar som olika normativa poler. De normativa föreställningarna bestämmer relationen mellan människan och systemen och utgör samhället.²⁰

Inom den sociala dimensionen utgörs det normativa fältets poler ofta av värderingar som vill upprätthålla ett skydd för en etablerad position, ett skydd för äganderätten, kontraktstanken samt tanken om rättvis fördelning. De grundläggande värderingarna genomsyrar rättsreglerna, vilket kan leda till intressekonflikter mellan de olika värderingarna i lagstiftningen. De olika grundmönsterna utgör ramen för lagstiftningen som kan placeras mellan de olika polerna i ett normativt fält.²¹ Kontraktstanken visar sig

¹⁸ Habermas, 1997, s. 43f.

¹⁹ Christensen, 1994, s. 2.

²⁰ Christensen, i Norma, 1996:1, s. 1.

²¹ Christensen, i Norma, 1996:1, s. 1.

exempelvis i regler rörande umgängesrätt till barn, där föräldrarna kan träffa bindande avtal om umgänge, FB 6 kap. 15a §.

De centrala delarna av det juridiska systemet kan då ses som en kodifiering av olika bakomliggande normer som har vuxit fram ur sociala relationer. De normativa föreställningarna som råder i samhället skall inte ses som en harmonisk enhet. Lagstiftningen är följaktligen inte heller ett sammanhängande harmoniskt system utan inre motsägelser. Olika normativa föreställningar skapas i olika livssfärer vid olika tidpunkter. Föreställningarna kommer i konflikt med varandra och är föremål för en fortgående förändring. Vanligen föranleder en förändring av en normativ praktik ett behov av ny lagstiftning. Ny lagstiftning är ofta också en följd av normativ förändring. Rättsystemet kan ses som ett medium där olika moraliska och rättsliga mönster skapas och upplöses, stöter samman och skapar nya mönster.²²

2.2.2 Rättssystemet

Västvärldens syn på rättssystemet har präglats av en syn som förmedlar en bild av rättssystemet som ett system med en klar avgränsad kärna. Lagen ingår i ett juridiskt system fritt från inre motsägelser. Rättssystemen i västvärlden har en klar och tydlig koppling till staten vilket medför att det enbart finns utrymme för ett rättssystem i varje stat.²³

Utformandet av lagen sker på administrativ väg genom demokratiskt valda församlingar. Förfarandet ger legitimitet åt det juridiska systemet eftersom lagen är skapad i en för befolkningen synbart behörig ordning. Traditionellt sett präglas västvärlden av ett tankesätt och en syn på lagen som något som

²² Christensen, 1994, s. 4f.

²³ Christensen, i Legal polycentricity, 1995, s. 235f.

är separerat från moralen. Synsättet är en del av en rättsrealistisk eller rättspositivistisk utgångspunkt beträffande rätten och samhället.²⁴

Åskådningen döljer att en rättsordnings centrala delar inte är något som är påhittat eller uppfunnit av lagstiftaren. En rättsordnings centrala delar, dess ”ryggrad,” måste böttna i en normativ värderingsgrund. En av rättsordningens viktigaste funktioner är att inkorporera några av de grundläggande samhällliga moraliska värderingarna i statens ordning. Genom att stadfästa de moraliska värderingarna kan staten användas som ett medel för att bibehålla och vidareutveckla samhällsmoralen.²⁵ En betydande del av de juridiska normer som finns i samhället har vuxit fram ur olika relationer mellan människor på olika livsområden.²⁶

2.2.3 Moral

En moralisk enhetlig grund är en av de grundläggande substanserna i ett samhälle. Det är den gemensamma moralen och de gemensamma normativa banden i ett samhälle som håller samman befolkningen. Moralerna är nödvändig för att försäkra att människor kan leva tillsammans, uppfostra sina barn och arbeta för sin fortlevnad.²⁷

Enligt Christensen är fundamentet för moralerna de vardagliga företeelserna i det dagliga lilla livet. Moralerna är de normer som flertalet rättar sig efter utan att tänka efter varför de handlar på det sättet. Beteendet kan sägas ”sitta i ryggraden”. Exempelvis skulle de flesta människor se det som en självklarhet att hålla sina löften eller att ställa sig sist i en kö och inte gå före andra i kön. Moralerna upprätthåller och skapar de seder och bruk för

²⁴ Christensen, i *Legal polycentricity*, 1995, s. 235f.

²⁵ Christensen, i *Legal polycentricity*, 1995, s. 235f.

²⁶ Christensen, i *TfR* 1996, s. 528.

²⁷ Christensen, i *Legal polycentricity*, 1995, s. 235f.

beteende gentemot våra medmänniskor som möjliggör att människor kan leva tillsammans i ett samhälle.²⁸

Moralen är inte en gång för alla given och förändras i takt med samhällsutvecklingen. Då de moraliska normerna i samhället har erhållit stabilitet kan de uttryckas i tal och bli föremål för intellektuell tolkning och diskussion. Då slutligen ett samhälle har blivit sammankopplat med en stat kan några av de existerande normerna bli formellt erkända som en del av statens rättsordning.

Moralen är inte heller den homogen. Olika grupper i samhället har olika moraliska värderingar och vanor. Olika relationer skapar behov av olika moralformer. Olika normativa mönster i samhället medför att normer stöts mot varandra och skapar nya normer och värderingar.²⁹

”Land kan inte med lag byggas, åtminstone inte ett land som utgöt ett samhälle. Ett samhälle måste byggas på interna normativa relationer. Tron på lagarna som ”ett instrument att förändra” är överdriven”.³⁰

Enligt Christensen kan lagarna aldrig få samma betydelse som de normer som utvecklats genom en social praktik. Samhället bygger på olika normativa relationer, vilka kan ha olika struktur. De normativa mönstren kan förändras. Den pågående juridiska och allmänpolitiska utvecklingen mot att stärka och hävda barnets rättigheter är ett exempel på hur en gammal sluten gemensamhetsstruktur utan enskilda särintressen löses upp och på samma gång uppgår i en mer omfattande samhällslig struktur.³¹

²⁸ Christensen, i Legal polycentricity, 1995, s. 235f.

²⁹ Christensen, i Legal polycentricity, 1995, s. 235f.

³⁰ Christensen, i Rättigheter, 1988, s. 59.

³¹ Christensen, i Rättigheter, 1988, s. 62.

2.2.4 Normativa grundmönster på familjerättens område utifrån Ryrstedts perspektiv

Reglering som bygger på gemenskap har varit framträdande i familjerättens historia. Föreställningar om att familjen som en enhet samt en föreställning om makars gemenskap har präglat familjerätten och gör det fortfarande, exempelvis då det gäller föräldrarnas avtalsfrihet beträffande umgänge med barn. Ännu i 1920 års GB sågs familjen som en enhet både då det gäller personliga och ekonomiska skäl. Parterna i relationen förutsattes samverka med lika ansvar.³² I Eva Ryrstedts avhandling³³ behandlas normativa grundmönsterna på familjerättens område.

I avhandlingen kan man utläsa att gemenskapstanken delvis fortfarande genomsyrar dagens familjereglering, då främst när det gäller att hålla familjen samman eftersom det anses vara till parternas bästa. Vidare finns ett inslag av avtalstänkande då det gäller exempelvis ingående och upplösande av äktenskapet. Parterna i ett äktenskap är fria att upplösa äktenskapet när de så önskar, samtidigt som det finns skyddsregler med betänketid då parterna har barn under 16 år, ÄB 5kap 1 §.³⁴

Synen på familjemedlemmarna som självständiga individer kan ibland stå i motsats till gemenskapstanken. Detta kommer bland annat till uttryck då det gäller makars gemensamma bostad. Vid en separation kan den gemensamma bostaden tilldelas den av makarna som bäst behöver den, utan någon hänsyn till vem av makarna som är ägaren. Endast själva den värdemässiga betydelsen kan regleras genom ett äktenskapsförord, inte själva bostaden som objekt.³⁵

³² Ryrstedt, 1998, s. 29f.

³³ Ryrstedt, 1998.

³⁴ Ryrstedt, 1998, s. 29f.

³⁵ Ryrstedt, 1998, s. 32f.

Familjen kan anses ha inre och yttre funktioner. De inre funktionerna kan sägas tillfredsställa vissa behov hos familjemedlemmarna. Det rör sig om en känslomässig funktion, om reproduktiva förhållanden och om ekonomiska funktioner. De yttre funktionerna rör familjens relation i förhållande till samhället. Mellan familjens båda funktioner råder ett starkt samband, då samhället har ett intresse av att familjemedlemmarnas sociala behov tillgodoses. Tillfredställande av familjemedlemmarnas behov kan påverka samhällsstrukturen eftersom tillfredställandet kan ske både inom och utom familjen. Familjen består av flera individer med gemensamma intressen som förenar gruppens medlemmar.³⁶

De intressen som ligger bakom gruppbildningen genomsyrar då det gäller familjen i stort sett hela den enskilde individens livssituation. Familjen tillgodoser även andra behov än individens mest grundläggande. Familjens olika funktioner står i ett inbördes samband med varandra och har olika betydelse för familjens sammanhållning. Familjens sammanhållande verkan kan bedömas från olika utgångspunkter. Frågan är vad det är som får familjen att föras samman av egen fri vilja då individen har möjlighet att välja mellan beroende och självständighet. Troligtvis bottnar sig strävan efter familjen i en känslomässig funktion vilket inte kan sägas vara omedelbart förenlig med individens oberoende. Hur stort det känslomässiga beroendet är kan dock variera från fall till fall. Den känslomässiga funktionen är inte garant för stabilitet eftersom funktionen gör anspråk på ömsesidighet mellan parterna för att utgöra en sammanhållande länk.³⁷

Vidare kan familjen ges en ekonomisk funktion. Familjen kan sägas utgöra en enhet då det gäller konsumtion, men även till viss del beträffande produktion. Den ekonomiska funktionen spelar en stor roll för familjens sammanhållning och stabilitet. Då makar exempelvis utövar barntillsyn i hemmet istället för utanför hemmet skapas ett inbördes ekonomiskt beroende. Möjligheten till individernas ekonomiska självständighet

³⁶ Ryrstedt, 1998, s. 35f.

påverkas likaså av familjemedlemmarnas uppdelning av yrkesarbetande och hemarbete.³⁸

*”Två intressen kan ställas mot varandra: det ena är föreställningarna om individens självständighet och äktenskapets frivillighet och det andra såväl individuella som samhällseliga intresset av gemenskap och familjestabilitet”.*³⁹

Stabilitetsfunktionen kan inte idag sägas ha samma betydelse som i tidigare samhällen då djupgående förändringar i samhället har skett. Då det gäller äktenskapet ses det idag som en handling som ingås mellan två självständiga individer och varar så länge individerna så önskar. Relationen grundar sig på en tanke om enhet och gemenskap. Grunden finns både i det statusförhållande som äktenskapet tidigare utgjorde och till viss del fortfarande utgör men även i äktenskapets eller parförhållandets funktion som samverkansform. Gemenskapstanken visar sig även genom reglerna om betänketid. Ett statusförhållande är till sin karaktär något oupplösligt vilket talar för att exempelvis äktenskapet skulle vara mer av en kontraktsrelation eftersom det är relativt enkelt att upplösa.⁴⁰

Vid en närmare granskning av äktenskapets eller snarare tvåsamhetens syfte och mål urskiljs kvarlevande drag av statusförhållande. Tanken är att enheten ska vara livslång och utgöra en bas för samarbete. I det normativa fältet drar det normativa grundmönstret gemenskap åt ett håll medan det normativa grundmönstret individuellt oberoende åt andra hållet. Mot bakgrund av samhällsutvecklingen och dagens reglering har det normativa grundmönster individuellt oberoende vunnit mer mark på senare år.⁴¹

³⁷ Ryrstedt, 1998, s. 37.

³⁸ Ryrstedt, 1998, s. 37.

³⁹ Ryrstedt, 1998, s. 38.

⁴⁰ Ryrstedt, 1998, s. 39f.

⁴¹ Ryrstedt, 1998, s. 39f.

2.3 Stjernquist och Widerbergs teori om lagar som reforminstrument

2.3.1 Lagar som reforminstrument

I alla utvecklade statsamhällen har ledare för samhället använt sig av regler för att på det sättet styra folks beteenden. Det finns ett flertal teorier som undersöker hur lagstiftningen fungerar som politiskt reforminstrument då det gäller att få till en förändring av rådande samhällsmoral.⁴²

Rättens förmåga att forma medborgaren och lösa samhälleliga problem kommer till uttryck i begrepp som rättstat och rättssamhälle. Strävan efter rättssamhället grundar sig i en tanke om att lagstiftningsvägen arbeta bort orättvisor och samhällsklyftor. I rättstaten kommer allas lika värde och likabehandling till uttryck i rätten. Lagstiftningen ses som ett politiskt reformverktyg där lagarna får sin legitimitet därför att de har tillkommit genom den demokratiska processen.⁴³

Lagstiftning används som ett verktyg för att förändra ekonomiska och sociala förhållanden. Trots en omfattande användning av lagar för att genomföra reformer finns det ingen omfattande forskning om lagars effektivitet, verkningar eller verkningssätt. Avsaknaden av säker kunskap om lagarnas faktiska verkan har medfört att diskussionen om hur effektiv lagstiftning är som reforminstrument har pendlat mellan olika ytterligheter. Lagstiftare och administratörer ville gärna framhålla att en lag fick effekt bara genom sin existens. Hederliga människor följde lagstiftningen, åtminstone om lagen ifråga åtföljdes med tillräckligt sanktionshot.⁴⁴ Ingen

⁴² Stjernquist&Widerberg, 1989, s. 31.

⁴³ Stjernquist&Widerberg, 1989, s. 31.

⁴⁴ Teorin kallas för strömbrytarteorin, därför att den såg lagens effekt som automatisk.

diskussion fördes över varför människor lydde lagarna, utan enbart varför vissa marginalpersoner valde att inte följa lagen.⁴⁵

Den andra ytterligheten grundar sig i en teori om levande rätt. Enligt Stjernquist och Widerberg innebär teorin om levande rätt att lagar inte får någon som helst praktisk verkan om lagarna står i strid med ett folks moraliska föreställningar och levnadsvanor.⁴⁶

2.3.2 Samhälleliga styrmedel

Stjernquist och Widerberg delar in det nutida samhällets olika styrmedel i tre avdelningar: administrativa/rättsliga regleringar, ekonomiska styrmedel samt information och propaganda.⁴⁷

De rättsliga styrmedlen består av direkta föreskrifter eller regler i form av handlingsföreskrifter till bestämda adressater. Lagstiftningen fyller här funktionen av att precisera handlingssätten samt avgöra vilka myndighetsåtgärder som ska utgöra eventuella sanktioner.⁴⁸

Ekonomiska styrmedel kan bestå av antingen negativa incitament (ökade skatter) eller positiva incitament (bibehållen inkomst trots föräldradighet). Indirekt vill makthavaren framkalla ett visst beteende genom att det ekonomiska incitamentet ska driva den enskilde i en viss riktning. Den enskildes handlingsutrymme är dock här beroende av sina ekonomiska förutsättningar.⁴⁹

Ett annat sätt att påverka beteendet är att göra det genom information och propaganda. Även en lag kan fylla den här funktionen då den kan ge uttryck

⁴⁵ Stjernquist & Widerberg, 1989, s. 38f.

⁴⁶ Stjernquist & Widerberg, 1989, s. 38f.

⁴⁷ Stjernquist & Widerberg, 1989, s. 40f.

⁴⁸ Stjernquist & Widerberg, 1989, s. 40f.

⁴⁹ Stjernquist & Widerberg, 1989, s. 40f.

för en normativ markering från lagstiftarens sida. Genom att lagstifta om en fråga vill lagstiftaren göra en ideologisk markering.⁵⁰

Genom tre undersökningar klagör Stjernquist & Widerberg att en reformlagstiftning blir verkningslös då den innebär att genomförandet medför allvarliga rubbningar i den rådande samhällsstrukturens funktionssätt. För att en reform ska få verkan krävs att den fungerar parallellt med eller är ett uttryck för en pågående ekonomisk eller politisk process. Samhällsförändringen är i detta fall inte en effekt av lagen utan en större process där lagstiftningen utgör en del i processen.⁵¹

⁵⁰ Stjernquist & Widerberg, 1989, s. 40f.

⁵¹ Stjernquist & Widerberg, 1989, s. 47f.

3 Reglering av familjen

3.1 Samhällelig intervenering

3.1.1 Reglering av familjen

Regleringen av familjen är ingen nyhet i svensk rätt. Äktenskapet sågs till en början lika mycket som en ekonomisk angelägenhet som en känslöförbindelse. Centralt i de gamla familjelagarna var bestämmelserna om giftomannarätt, målsmannaskap och husbondeväldet. Familjelagen fastställde en maktindelning mellan föräldrarna och makarna. Utgångspunkten var att mannen juridiskt sett styrde familjen och representerade dem utåt i samhället. Först 1920 blev även hustrun myndig och 1921 fick kvinnor rösträtt.⁵²

Först vid mitten av artonhundratalet började det svenska samhället intressera sig för barns välbefinnande genom lagstiftning. Innan dess ansågs barnens hälsa och uppfostran till stor del vara en familjeangelägenhet vilken staten inte tog något ansvar för. Den reglering som fanns var 1734 års lag, som huvudsakligen tog sikte på de ekonomiska förhållandena såsom underhåll, arv och liknande. Barnens rättigheter och rättstrygghet var inte av något större intresse för lagstiftaren. Synen på barnet var snarare att barnet skulle uppfostras till lydnad och underkastelse gentemot föräldrar och kyrka.⁵³

Lagstiftningen präglade dåtidens agrara/feodala samhälle, vilket var uppbyggt på tradition och statusförhållanden (1734 års lag kom att gälla fram till 1917-20, då den första egentliga barnlagstiftningen kom). I mitten på artonhundratalet börjar ett annat synsätt dominera lagstiftningen.

⁵² Kyle, i *Faderskap i tid och rum*, 2000, s. 179f.

⁵³ Ewerlöf, Singer & Sverne, 2004, s. 15 f.

Samhället började nu intressera sig för hur barnen togs om hand och uppfostrades. Föräldrarnas inflytande börjar här ”naggas i kanterna” genom exempelvis skollagstiftning, där det öppnades en möjlighet för samhället att tvinga barnen till skolan mot föräldrarnas vilja.⁵⁴

Läsaren bör dock hålla i minnet att lagens bokstav inte kan likställas med den faktiska historiska verkligheten. Tillämpningen av lagen är beroende av de sammanlevande personernas egenskaper och deras relationer. Normer är trots detta upplysande. Dåtidens normer präglades av en patriarkal familjestruktur, där fadern hade det juridiska, politiska och ekonomiska ansvaret för familjen.⁵⁵

Familjens könshierarki återfanns i dåtidens samhälle där kvinnor generellt sett var diskriminerade i relation till män beträffande arbete, utbildning och politik. Kvinnor och barn var ekonomiskt beroende av mannen vilket gjorde dem osjälvständiga. Först under andra delen av artonhundratalet börjar strukturen i samhället förändras. Arbetarrörelse, kvinnorrörelse, nykterhetsrörelse var några av de rörelser som trängde fram och krävde att de rådande strukturerna i samhället skulle brytas.⁵⁶

Från 1920-talet kom det reformer för individens frigörelse i allt snabbare takt, vilket sakta började tränga undan den patriarkala familjen. Först 1920 blev även hustrun myndig och fick rösträtt 1921. Vårdansvaret delades mellan föräldrarna och äktenskapet blev en angelägenhet uteslutande mellan kontrahenterna. Faderns juridiska mynderskap kvarstod dock ända till 1950.⁵⁷ Samtidigt som mannen förlorade sin auktoritära familj och fadersroll erhöll han å andra sidan ett större utrymme på den växande arbetsmarknaden. Fadernsmakten försvagades och sammanföll med en uppvärdering av modern och hemmafrun.⁵⁸

⁵⁴ Ewerlöf, Singer & Sverne, 2004, s. 15 f.

⁵⁵ Kyle, i Faderskap i tid och rum, 2000, s. 179f.

⁵⁶ Kyle, i Faderskap i tid och rum, 2000, s. 179f.

⁵⁷ Kyle, i Faderskap i tid och rum, 2000, s. 179f.

⁵⁸ Kyle, i Faderskap i tid och rum, 2000, s. 179f.

3.1.2 Familjebegreppet i lagstiftningen

Lagens förarbeten och syften vill ofta gynna familjen på olika sätt. Formellt sett är det dock så att familjerätten reglerar relationer mellan olika individer. Inom familjerätten kan, grovt indelat, urskiljas tre huvudgrupper av regler. För det första har vi en uppsättning av regler för det ursprungliga traditionella äktenskapet. För det andra har det tillkommit nya institutioner i form av registrerade partnerskap och samboförhållanden. För det tredje regleras relationen mellan barn och föräldrar.⁵⁹

Föräldrabalkens regler är mer eller mindre oberoende av föräldrarnas relation till varandra (bortsett från exempelvis regler om faderskapspresumtion). Den stora ideologiska förändringen av familjerätten skedde 1969 genom statsrådet Klings direktiv till familjelagssakkunniga där man kan säga att politikerna tog över familjerätten.⁶⁰

Regler om storfamiljen försvann ur svensk rätt på 70-talet. De regler som finns numera behandlar kärnfamiljen, ensamföräldern och en växande grupp blandfamiljer eller styvfamiljer. Bakom utvecklingen ligger en stark individcentrering och individens frigörelse från familjen som grund. Jämlikhet mellan könen har också varit en drivande kraft bakom individualiseringen då individualiseringen lämnar större utrymme för föräldrarna att vara ekonomiskt oberoende av varandra.⁶¹

⁵⁹ Agell, i Familjen, primärgrupp i motvind, 1989, s. 41f.

⁶⁰ Agell, i Familjen, primärgrupp i motvind, 1989, s. 41f.

⁶¹ Agell, i Familjen, primärgrupp i motvind, 1989, s. 41f.

3.2 Föräldrarätt

3.2.1 Förälderns rätt till barnet

Det råder konsensus om att barn främst skall fostras av sina föräldrar, som även förväntas tillgodose barnets behov. Synen på barnet som ett eget självständigt subjekt med egna intressen och behov kan i vissa fall orsaka att en avvägning mellan barnets och förälderns intresse måste ske. Som exempel på dylika avvägningar kan rätten att själv bestämma över religiös hemvist eller behov av medicinsk behandling nämnas. Föräldrarnas rätt till barnet anses till stor del basera sig på det biologiska släktskapet mellan barn och förälder.⁶²

Föräldrarnas rätt till barnet innefattar även en skyldighet att vårda och fostra barnet samt se till att barnets behov tillgodoses. Inom förälderns ansvarsområde ligger då att se till att barnet får omvårdnad, trygghet och en god fostran.⁶³ Frågan är om föräldern kan sägas ha en rätt till barnet på grund av det biologiska bandet, eller om föräldern eller någon annan som bättre kan tillgodose barnets behov har en plikt att se till att barnets behov tillgodoses.⁶⁴ Den rättsliga regleringen av föräldraskapet har sin förebild både i en äganderätt och i ett förvaltarskap.⁶⁵

3.2.2 Föräldraskap likställt med äganderätt

Under den äldsta tiden kännetecknades relationen mellan förälder och barn av en stark föräldramakt. Det var fadern som hade beslutanderätten i familjen och kunde bland annat välja att utsätta nyfödda barn ifall han fann barnet oönskat.⁶⁶

⁶² Singer, 2000, s. 533.

⁶³ Ryrstedt, 2002, s. 13.

⁶⁴ Singer, 2000, s. 527f.

⁶⁵ Singer, 2000, s. 533.

⁶⁶ Hafström, 1975, s. 83f.

Förhållandet mellan barn och förälder har präglats av en skyldighet för föräldrarna att förvalta barnets rättigheter. Det kan dock ifrågasättas om det verkligen var så att det främst var barnets intressen som föranledde den starka föräldramakten. Slakten och föräldrarnas intressen i barnets egendom var erkända efter en modell med ursprung i den romerska rätten.⁶⁷ I den romerska rätten hade fadern total bestämmanderätt över sina barn och barnets egendom. Bestämmanderätten inkluderade även en rätt för fadern att avgöra om barnet skulle få leva eller dö. Barnet var i verklig mening faderns egendom och hade ingen egen synbar plats i lagen.⁶⁸

Föräldrarnas rätt att erhålla rättslig status som förälder i Sverige idag kan alltså inte längre sägas grundas på någon form av äganderätt. Däremot kan äganderätten som juridisk konstruktion (en rätt att förfoga över en viss sak i alla hänseenden) sägas ha stått modell för delar av den rättsliga regleringen av föräldraskapet. En föreställning av föräldern som ägare till barnet kan skönjas bakom reglerna om erhållande av status som förälder. Som exempel kan tas vårdnadsregleringen, där vårdnadshavaren har rätt att besluta om en rad frågor för barnets räkning för att kunna fullgöra sitt ansvar gentemot barnet.⁶⁹

Det finns ingen självklar gräns för föräldrarnas bestämmanderätt. Områden där föräldern bestämmer är bland annat vilken skola barnet skall gå i, vilken religiös tillhörighet barnet skall ha samt vilken kost barnet skall äta. Reglerna framstår enligt Singer mer som ett värnande av föräldrarnas intressen att exempelvis upprätthålla den religiösa traditionen i familjen, än ett hänsynstagande till barnets intressen.⁷⁰

⁶⁷ Hafström, 1975, s. 83f.

⁶⁸ Singer, 2000, s. 528f.

⁶⁹ Singer, 2000, s. 528f.

3.2.3 Föräldraskap som förvaltare

Enligt detta synsätt har föräldern inte några egna rättigheter utan enbart rättigheter som kan härledas ur förpliktelser gentemot barnet. På grund av barnets bristande ålder och mognad har omhändertagandet av barnet och dess egendom anförtrotts föräldrarna. Föräldrarna har enbart legala rättigheter i den utsträckning det är nödvändigt för att kunna uppfylla förpliktelser mot barnet. Föräldrarnas uppdrag upphör då barnet kan se till sina egna behov. Då man ser föräldern främst som en förvaltare av barnet och dess intressen får de biologiska banden mindre betydelse. Förvaltarrollen kan i stort sett utövas av vem som helst.⁷¹

3.3 Barnrätt

3.3.1 Barnets rätt

Under Sveriges utveckling mot ett välfärdssamhälle tilldrog sig barnens situation och barnens levnadsvillkor ett ökat intresse. Under tidigare århundraden hade barnen haft en mer undanskymd plats i samhället. Barnen skulle främst lyda de vuxna i omgivningen. En ny syn på vilka egenskaper som var önskvärda hos barnen växte fram. I det framväxande samhället premierades förmågan till självständigt tänkande hos barnen. Barnet skulle ses som en egen person med en egen personlighet. Det moderna samhällets barn skulle fostras till självständiga samarbetsvilliga individer. Barnet ansågs ha en rätt att utveckla sin egen individualitet. Barnuppfostran i det moderna samhället blev en alltmer professionaliserad uppgift som ansågs kräva särskilda kunskaper. Samhällets utrymme till intervention i familjelivet ökade.⁷²

⁷⁰ Singer, 2000, s. 528f.

⁷¹ Singer, 2000, s. 530f.

⁷² Hirdman, 2000, s. 110f.

3.3.2 Barnkonventionen

1989 antog FN:s generalförsamling en konvention om barnets rättigheter. Konventionen är bindande för de stater som har skrivit under den vilket innebär att de staterna är skyldiga att se till att deras inhemska lagstiftning står i överensstämmelse med konventionen.⁷³ Barnkonventionen gäller inte som svensk lag, men staterna som har ratificerat den har en folkrättslig förpliktelse att följa den. Konventionen används dessutom som en hjälp vid tolkningen av svenska bestämmelser.⁷⁴

I ett betänkande från barnkommittén,⁷⁵ undersöktes hur konventionen efterföljdes i svensk rätt samt hur eventuella förändringar borde genomföras.

I mars 1999 antog riksdagen en strategi för att förverkliga barnkonventionen. Målet med den nationella strategin är att barnkonventionen och dess anda skall genomsyra allt beslutsfattande som rör barn. Ansvaret för genomförandet av barnkonventionen ansågs ligga på statsmakten och alla myndigheter och offentliga organ.⁷⁶

3.3.3 Barnets bästa

Begreppet barnets bästa kan tillskrivas en rad olika innebörder beroende av vem som definierar begreppet samt i vilket sammanhang begreppet används. I vissa fall är barnets bästa det enda kriteriet att ta hänsyn till, medan det i andra fall kan vara fråga om en rad kriterier vilka är uppe till bedömning. Dessutom är begreppet som sådant ett flexibelt begrepp i den bemärkelsen att det inte har samma innebörd nu som det hade för exempelvis femtio år sedan.⁷⁷

⁷³ Ewerlöf, Singer & Sverne, 2004, s. 187f.

⁷⁴ Mattsson, 2002, s. 26f.

⁷⁵ SOU 1997:116.

⁷⁶ SOU 1999:65, s. 55f.

⁷⁷ Singer, 2000, s. 48f.

Kravet på att alla beslut som berör barn ska fattas utifrån principen om barnets bästa omfattar enbart myndigheter och inte föräldrarna. Dessutom har begreppet barnets bästa troligen olika innebörd för en myndighet och en förälder. De flesta föräldrar anser nog att de vill sina barns bästa och försöker handla därefter. Detta innebär dock inte per automatik att föräldrarna och en eventuell myndighet har samma syn på vad som är barnets bästa i en konkret situation. Ibland styr troligen föräldrarnas egna och mer egoistiska intressen de beslut de fattar angående barnen.⁷⁸

Barnets bästa är således inte en gång för alla givet. Det är frågan om ett vagt begrepp vilket kan fyllas med den innebörd som lämpar sig för den konkreta situationen i fråga. Barnets bästa som begrepp har ett intimt samband med den rådande moraluppfattningen och dess syn på barnet i samhället. Barnet har under tidens gång alltmer kommit att ses som en egen individ med egna önskemål och behov vilka så långt det är möjligt skall tillgodoses.⁷⁹

3.3.4 Barnets bästa i svensk rätt

Principen om barnets bästa skall ligga till grund för alla frågor som rör boende, vårdad och umgänge. Bedömningen skall göras efter förutsättningarna i varje enskilt fall, med hänsyn till barnets fysiska och psykiska välbefinnande.⁸⁰ Särskild vikt läggs vid att barnet skall ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Barnets bästa är ett relativt begrepp vilket har olika innebörd för olika människor.⁸¹

Det var ett medvetet val från lagstiftarens sida att inte närmare precisera begreppets innebörd eftersom den nödvändiga flexibiliteten i begreppet

⁷⁸ Ryrstedt i SvJT 2003, s. 340f.

⁷⁹ Singer, 2000, s. 48f.

⁸⁰ Prop. 1997/98:7, s. 103f.

⁸¹ Prop. 1997/98:7, s. 47f.

kunde gå förlorad.⁸² Om barnets bästa skall kunna utredas till full krävs även att ett barnperspektiv anammas av beslutsfattare och utredare. Genom ett barnperspektiv sätter man sig in i barnets situation och försöker se problemet utifrån barnets verklighet.⁸³

⁸² Prop. 1997/98:7, s. 47f.

⁸³ SOU 1997:116, s. 138f.

4 Familjemönster

4.1 Familj

4.1.1 Familjebegreppet

Familj är ett ord vilket ges olika betydelse i olika sammanhang. I vardagsspråket talar vi om att något är familjärt och kan kalla oss syster eller bror med någon som vi över huvud taget inte är släkt med.⁸⁴

I det förmoderna samhället (från 1600-talets början till mitten av 1800-talet) rådde en stark patriarkal struktur som genomsyrade samhällets alla delar. Männerna hade manifesterad och institutionaliserad makt över kvinnor och barn i familjen och i samhället i stort. Familjen var kärnan i en större enhet (hushållet) vilket utgjorde det dåtida samhällets politiska och sociala bas. Hushållet kunde bestå av bara familjemedlemmar eller av familjemedlemmar och tjänstefolk.⁸⁵

Det är först under 1800-talet som begreppet familj som vi känner det blev allmänt vedertaget. Det förmoderna samhällets hushåll och familj legaliserades genom äktenskap vilket var obligatoriskt genom 1734 års lag. Äktenskapet var mer än en känslomässig och religiös företeelse. Genom äktenskapet band man samman familjer, förde över egendom, utbytte varor och tjänster med varandra. I familjen formades sociala, ekonomiska och emotionella relationer. I det äldre bondesamhället var det gården och hushållet som var grunden för samhällets sociala organisation.⁸⁶

Tvåsamheten hade inte samma symboliska funktion som den senare kom att få. På 1800-talet blir familjen i allt högre grad en konsumtionsenhet där

⁸⁴ Trost, 1993, s. 9.

⁸⁵ Lövkrona, i Familj och kön, 1999, s. 20f.

⁸⁶ Lövkrona, i Familj och kön, 1999, s. 20f.

mannen blir försörjaren och kvinnan tilldelas en roll som hemmafru. Den gamla arbetsgemenskapen som tidigare höll ihop familjen byts ut mot emotionella band.⁸⁷ I 1880-talets borgerliga kultur växer föräldraskapet fram med relationen mamma-pappa-barn. Moraliska krav ställs på föräldrarna och bakom dem ligger en ny syn på barndomens betydelse och tanken om det goda föräldraskapet.⁸⁸ Far ska vara respekterad och vördad på avstånd medan modern står för det kärleksfulla.⁸⁹

Förändringar i samhällsstrukturen leder till att familjens funktioner växlar från tid till annan och att funktioner som består även vid förändringar i den yttre miljön får varierande betydelse under olika förhållanden.⁹⁰ Det moderna samhällets familjebild är annorlunda än den som präglade det förmoderna samhället.

Under det senaste halvsekle har det blivit allt vanligare att människor väljer att separera från varandra och starta om på nytt med en ny partner. Även homosexuella kan nu bli föräldrar och bilda en familj, något som bara för några år sedan sågs som onaturligt och otänkbart.⁹¹ I en utredning om barn i homosexuella familjer framhåller man att nya familjebildningar inte längre är någon marginell företeelse, varför även andra familjekonstellationer bör omfattas av lagstiftningen.⁹²

⁸⁷ Frykman & Löfgren, 1979, s. 76f.

⁸⁸ Frykman & Löfgren, 1979, s. 87.

⁸⁹ Frykman & Löfgren, 1979, s. 97.

⁹⁰ SOU 1972:41, s. 62f.

⁹¹ Dir. 2004:44, s. 6.

⁹² SOU 2001:1, del A, s. 285f.

4.2 Föräldraskap

4.2.1 Föräldraroller

”Det har tillfallit modern att vara den primära föräldern, Fadern träder in senare och hans relation till sina barn är mer sekundär. Primär syftar på att något kommer först, att det står för något ursprungligt och omedelbart samt att det är synnerligen väsentligt. Alltså innebär sekundär att det kommer senare, att det står i ett mer indirekt förhållande, det kommer i andra hand och saknar avgörande psykologisk betydelse. Denna socialt påförda olikhet mellan moderskap och faderskap får vittgående konsekvenser”.⁹³

I litteratur om föräldraskap ges modern ofta en framträdande roll som fostrare av barnen. Inom forskningen fanns det ända fram till 1970 endast ett fåtal undersökningar där man ägnade sig åt att utreda pappans roll i barnets fostran och utveckling.⁹⁴ Det är först under senare år som även fadern har blivit synbart vetenskapligt intressant.⁹⁵ Grunden till att modern intagit en sådan primär ställning kan i mångt och mycket antas bottna i att den psykoanalytiska teorin länge har haft tolkningsföreträde då det gället barns välbefinnande, barnuppfostran och familjeliv.⁹⁶

Psykoanalysens grundare, Sigmund Freud menade att barndomen var särskilt viktig för individens fortsatta personlighetsutveckling. Enligt teorin intar mamman en primär roll och först då barnet är några år gammalt kan barnet tillgodogöra sig ytterligare relationer med exempelvis fadern. Det är först då barnet är mellan tre till fem år gammalt som fadern blir betydelsefull för barnet och då främst för barnets könsrollsutveckling. Pappans betydelse för barnet är i främsta rummet att hjälpa mamman. Då pappan hjälper mamman att må bra kommer barnet att dra nytta av moderns välbefinnande och blir då lättare att sköta om för föräldrarna.⁹⁷

Amerikanskan Margaret Mahler hävdar att modern och barnet blir en symbios under barnets första fem-sex levnadsmånader och att en speciell

⁹³ Hamrin, Nilsson & Sörman, 1983, s. 8.

⁹⁴ Hwang, i Faderskap i tid och rum, 2000, s. 14.

⁹⁵ Kyle, i Faderskap i tid och rum, 2000, s. 155f.

⁹⁶ Kyle, i Faderskap i tid och rum, 2000, s. 155f.

⁹⁷ Kyle, i Faderskap i tid och rum, 2000, s. 155f.

kontakt mellan mor och barn uppstår. Pappans roll under den här första perioden blir även enligt Mahler främst att se till att uppfylla mammans behov. Pappan får en egen roll för barnet först då barnet är ungefär ett år gammalt och blir då den som får bryta den nära relationen mellan mor och barn.⁹⁸

Psykoanalytikerna har fått ett stort utrymme på familjens område men är inte helt okritiserade. Kritiken mot teorin består bland annat i att de psykoanalytiska forskarna förutsätter att det finns en traditionell rolluppdelning inom familjen med en arbetande fader och en hemmavarande moder. Vidare grundar sig teorierna i första hand på levnadsmönster i europeiska och nordamerikanska samhällen. Genom den snäva avgränsningen utelämnas andra kulturers familjemönster och levnadsvanor. Psykoanalytisk teori kritiseras även på grund av att den inte är falsifierbar, det går inte att genom vanliga vetenskapliga metoder vederlägga eller bekräfta teorins riktighet.⁹⁹

4.2.2 Moderskap

Synen på föräldraroller och förväntningarna knutna till moderskapet vägleds till stor del av de könsroller som finns i samhället. En kvinna förväntas att alltid prioritera barnet och sätta barnet i främsta rummet. Föreställningarna om vad som är en bra mamma är betydligt entydigare än föreställningarna om vad som är en bra pappa. I en undersökning¹⁰⁰ av småbarnsföräldrar och blivande föräldrars syn på sina föräldraroller framkom att många respondenter inte ens hade fört en diskussion om en eventuell delad föräldraledighet. Det framstod som en självklarhet att mamman skulle vara hemma.¹⁰¹

⁹⁸ Kyle, i *Faderskap i tid och rum*, 2000, s. 155f.

⁹⁹ Kyle, i *Faderskap i tid och rum*, 2000, s. 155f.

¹⁰⁰ SOU 1997:139, s. 63.

¹⁰¹ SOU 1997:139, s. 63f.

Så här svarade en av mammorna i undersökningen på frågan om hur föräldrarna hade kommit överens om vem av dem som skulle vara hemma:

”Det var aldrig någon diskussion” (Ann)¹⁰².

En annan mamma förklarade varför hon och inte pappan var hemma den större tiden av ledigheten med:

”Så tycker vi att det är mest naturligt att jag är hemma eftersom jag ammar det första året. Och att Mats är hemma sen. Om det går. Det känns mest naturligt. Och jag tror det är roligare för hans del också. När barnet blir lite mer...moget och större. Så att det klarar sig bättre själv. Eller tillsammans med Mats. Men inte är beroende av mamman hela tiden. Det är ju tyvärr, inte tyvärr men...det är ju så i början. Det är ju biologiskt så” (Åsa).¹⁰³

Majoriteten av de intervjuade familjerna hade planerat att kvinnan skulle vara hemma under minst ett år av föräldraledigheten. Det framstod närmast som en självklarhet att det var kvinnan som skulle vara hemma då en sådan lösning sågs som den mest ”naturliga” eftersom barnet är mer beroende av sin mamma den första tiden. Då det gällde papporna hade de i åtanke att ta ut ledigheten längre fram då barnen blivit större. Det var dock inte nödvändigtvis fråga om att ta ut ledigheten i en samlad period utan vanligare var att åtanken var att plocka ut ledigheten i form av ströddagar. Föreställningen om att mor och barn har en speciell relation under det första året är en djupt rotad föreställning, både hos kvinnor och män.¹⁰⁴

En engelsk sociologisk studie om hemmafruar beskrivs hur myter om mödrskapet medverkar till att upprätthålla status quo i arbetsfördelningen inom familjen. En av myterna är att barn framför allt behöver sina mödrar samt att mödrar framför allt behöver sina barn. Föreställningarna om moder-

¹⁰² SOU 1997:139, s. 63.

¹⁰³ SOU 1997:139, s. 63.

¹⁰⁴ SOU 1997:139, s. 63.

barn relationen har alltså stort inflytande på i synnerhet makars beslut om föräldraledighet vilket framgår av de genomförda intervjuerna.¹⁰⁵

4.2.3 Faderskap

Under en lång period av vår tid, från antiken och fram till den industriella revolutionen räknades fadern som den viktigaste föräldern. Det var fadern som hade makten i familjen i detta patriarkala samhälle.¹⁰⁶ Genom industrialismen fick mannen en roll av familjeförsörjaren, vilket krävde bortavaro från hemmet. Mannen skulle vara självständig, initiativrik och handlingskraftig.¹⁰⁷ Ideologin lever kvar och förändras under senare halvan av 1900-talet för att på 1970-talet ersättas av en syn på fadern som någon som inte bara var försörjare utan även förälder. Intresset för mannen som förälder växte och fokus kom även att hamna på mannens känslomässiga band till barnen.¹⁰⁸

Till skillnad från moderskapet som har en ganska entydigt, klart avgränsad roll så är mannens föräldraskap mer mångfacetterat. Fadersrollen kan vara mycket varierande och ändå anses kulturellt accepterat.¹⁰⁹ Faderns engagemang och tillgänglighet ökar då modern yrkesarbetar. För de flesta moderna svenska familjer ses faderns delaktighet i barnets omsorg numera som något mer eller mindre självklart. Delaktigheten sträcker sig längre än att se till att den ekonomiska grunden för barnet är tryggad eller att läsa en saga på kvällen.¹¹⁰

Delaktigheten omfattar nuförtiden även vården och omhändertagande av mer vardagliga sysslor, som att byta blöjor, laga mat etc. Enligt Hagström är

¹⁰⁵ SOU 1997:139, s. 63.

¹⁰⁶ Sandqvist, 1993, s. 20f.

¹⁰⁷ Sandqvist, 1993, s. 46f.

¹⁰⁸ Sandqvist, 1993, s. 61f.

¹⁰⁹ SOU 1997:139, s. 63.

¹¹⁰ Hagström, 1999, s. 207f.

detta idag en självklar del av begreppet pappa.¹¹¹ Papparollen har således i vissa avseenden närmat sig den traditionella mammarollen. Dagens svenska män är mer familjeorienterade än tidigare generationer och har blivit ”vardagspappor”, måna om att skapa en nära relation till sina barn.¹¹² Utvecklingen mot denna nya fadersroll har i forskningen beskrivits som problematisk eftersom män saknar klara förebilder i sin manliga omgivning. Många män tar aktivt avstånd från sin egen far som förebild och istället ses moderskapet som en förebild för mäns faderskap.¹¹³

4.3 Kulturella föreställningar om föräldraskap

4.3.1 Kulturella normer

Kulturella föreställningar tar sin utgångspunkt i att vissa värden och värderingar grundar sig i uppfattningar om manlighet respektive kvinnlighet. Under historiens gång har olika karakteristika tilldelats de olika könen, vilket har skapat stereotyper för mänskligt beteende. I de kulturella föreställningarna återfinns orsaker till fördelning av hemarbete och barnomsorg. Beteendet mellan könen ses som en kulturellt nedärvd självklarhet vilken vi människor socialiseras in i. Mönstret har byggts in i samhällets olika institutioner vilket gör den näst intill osynlig och svår att åskådliggöra. Man föds inte till den sociala rollen man och kvinna. Rollerna är något som ständigt återskapas i samhället.¹¹⁴

Enligt Hirdman är det en fråga om en

*”...kulturellt nedärvd, styrd överenskommelse av könens gemensamma sammandragande med åtskilda förpliktelser, skyldigheter och rättigheter”.*¹¹⁵

¹¹¹ Hagström, 1999, s. 207f.

¹¹² SOU 1997:139, s. 57.

¹¹³ Björnberg, i Janus och genus, 1994, s. 49f.

¹¹⁴ Hirdman, 2001, s. 60f.

¹¹⁵ Hirdman, 2001, s. 84f.

Det är fråga om beteende som ses som självklart beteende som vi utför utan att närmare reflektera över handlingen.

Kvinnan och mannen har historiskt sett haft olika uppgifter att utföra och förvalta i samhället. Mannens roll gentemot kvinnan var att vara beskyddaren, den starke, familjeförsörjaren. Kvinnan var den försörjda, såväl i hemmet som i det offentliga rummet.¹¹⁶

Flera ideologier om manlighet och kvinnlighet existerar parallellt och troligen kan man vara man och kvinna på ett flertal kulturellt accepterade sätt. De kulturella föreställningarna om kön och könens olika egenskaper får dock sägas ha relativt stor normativ påverkan även om nya normer är på väg in i familjelivet.¹¹⁷

Bilden av det goda faderskapet verkar vara fullt av motsägelser. En bra far är närvarande och aktiv samtidigt som han eftersom han är man förväntas vara mer inriktad på att producera än att reproducera. På samma sätt ska en bra mamma inse vikten av att barnet får en god relation till sin pappa. Samtidigt som en bra pappa ska vara delaktig i familjen antas en riktig man arbeta. Dessa strukturer försvårar samhällets vilja att förändra för att få papporna mer delaktiga i hemarbetet. Strukturerna begränsar våra handlingsmöjligheter men är inte för en gång för alla givna utan går att förändra.¹¹⁸

¹¹⁶ Hirdman, 2001, s. 84f.

¹¹⁷ SOU 1997:139, s. 10f.

¹¹⁸ Hagström, 1999, s. 230f.

5 Föräldraledighet

5.1 Forskningsläget

5.1.1 Regeringens uppdrag

Vid ett regeringssammanträde den 7 april 2004 beslutade regeringen att tillsätta en särskild utredare för att se över reglerna för föräldraförsäkringen.¹¹⁹ Utgångspunkten för översynen anges vara att föräldraförsäkringen ska verka för barnets bästa samt bidra till en ökad jämställdhet mellan könen. Vidare ska utredaren undersöka hur föräldraförsäkringen bättre kan bidra till att barnet får en bättre kontakt med båda sina föräldrar.¹²⁰

Det handlar om att föräldrarna ska dela på ansvaret för barnet, men även om föräldrarnas möjlighet att delta på arbetsmarknaden på lika villkor. Uppdraget omfattar även att se över vilka eventuella incitament som kan vara verkningsfulla för att minska skillnaden i uttag mellan barnets föräldrar, vilken effekt en reservering av två månader av försäkringen till vardera föräldern skulle få samt om föräldraförsäkringens regelverk är anpassat till nya familjebegrepp.¹²¹

¹¹⁹ Dir. 2004:44 s. 1.

¹²⁰ Dir. 2004:44 s. 1.

¹²¹ Dir. 2004:44 s. 1.

5.2 Bakgrund

5.2.1 Från moderskapsförsäkring till föräldraledighet

Sverige var först med att införa en generös föräldraförsäkring med såväl en lång föräldraledighet och en ersättning som vilar på inkomstbortfallsprincipen. Konstruktionen innebär i stort sett att föräldrarna i möjligaste mån behåller sin ekonomiska standard även under föräldraledigheten.¹²²

1974 ersatte föräldraförsäkringen den då gällande moderskapsförsäkringen. Moderskapsförsäkring tillföll alla barnafödelskor som omfattades av den allmänna försäkringen.¹²³ Försäkringen grundade sig på en samhällsordning där mannen var familjeförsörjaren och frun var hemma och tog hand om barnen.¹²⁴ I propositionen återges hur familjepolitiska kommittén redovisat för hur familjernas levnadsmönster hade undergått en förändring under 1960-talet. Utbildningsexpansionen och samhällsförändringarna i övrigt medförde att ungdomar oberoende av kön valde att skaffa sig en yrkesutbildning för att aktivt delta i arbetslivet. Man konstaterade att de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet hade ökat snabbt och särskilt de unga familjerna såg det som naturligt att båda föräldrarna förvärvsarbetade.¹²⁵

Familjepolitiska kommittén föreslog att moderskapsförsäkringen skulle omformas till en föräldraförsäkring. Denna skulle innefatta en ekonomisk ersättning i form av föräldrapenning i form av en garantinivå för alla föräldrar. Försäkringen skulle omfatta båda föräldrarna som själva i största möjliga mån skulle få avgöra vem av dem som skulle stanna hemma för att vårda barnet.¹²⁶

¹²² <http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/77/14/116bbfe1.pdf>, s. 5.

¹²³ Prop. 1973:47, s. 14.

¹²⁴ Prop. 1973:47, s. 39.

¹²⁵ Prop. 1973:47, s. 14f.

¹²⁶ Prop. 1973:47, s. 14f.

5.2.3 Rättspolitiska resonemang

*”Familjepolitiken måste formas med bakgrund av den pågående samhällsutvecklingen”.*¹²⁷

En tanke som har genomsyrat den framväxande familjepolitiken har varit att det främsta ansvaret för barnens försörjning har ålegat båda föräldrarna. Huruvida det har ansetts vara en statlig angelägenhet att reglera möjligheten till att kombinera arbete och familj har varierat genom tiderna.¹²⁸ Under trettioalet skapade kombinationen av en utbredd arbetslöshet och en rådande befolkningskris ett klucket budskap i välfärdsstatens barndom. Genom att inte förbjuda kvinnor att arbeta och genom en utbyggd omfördelade socialpolitik skulle kvinnor frivilligt föda fler barn. I ett betänkande från befolkningskommissionen fastslog man att de ekonomiska förhållandena var ett hinder för ökad nativitet. Genom fler och bättre bostäder för barnfamiljer och bostadssubventioner till barnrika familjer skulle barnfamiljerna få stöd från statens sida. I och med detta etablerades familjepolitiken som en statlig angelägenhet.¹²⁹

Kommissionen menade att samhället utvecklades bort från en norm med mannen som huvudförsörjare och man ville ge kvinnor möjlighet att förena familj och arbete. Betoningen låg dock på att stimulera moderskapet eftersom man menade att hemarbetet skulle utföras av husmodern.¹³⁰ Under mellankrigstiden medförde krisen att stereotyper med mannen som familjeförsörjare fick återinträde i den svenska familjepolitiken. Normen var förhärskande och visade sig genom bland annat regler om sambeskattning av makar som markerade att man såg familjen som en enhet med en försörjare. Det fanns en underhållsskyldighet inom äktenskapet gentemot hustru och barn.¹³¹

¹²⁷ Prop. 1973:47, s 35.

¹²⁸ Gunnarsson & Stattin, i Familjeföreställningar, om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning, 2001, s. 164.

¹²⁹ SOU 1938:19, s.38.

¹³⁰ SOU 1938:19, s. 38 och s. 46f.

¹³¹ SOU 1964:25, s. 317.

Tiden från 1940-talet fram till 1960-talets slut är en period då resurserna fokuserades på åtgärder som först indirekt kom familjerna till del. Reformerna innefattade exempelvis hälso- och sjukvård och en utbyggnad av utbildningsväsendet.¹³²

Under 1970-talet genomfördes en rad reformer vilka alla berörde parets privata sfär. En aktiv familjepolitik börjar föras från statsmaktens sida. Frågor som särbeskattning och utbyggnad av daghemsverksamhet infördes i jämlikhetstankens anda.¹³³

I familjelagssakkunnigas betänkande från 1972¹³⁴ beskrivs hur dåtidens samhälle emellanåt har kallats det faderlösa samhället. Med begreppet menar man att barnen både i hemmet och i skolorna främst omges av kvinnor. Vidare skriver man att det är väldokumenterat att fäder har en viktig roll för barnens harmoniska utveckling. Fadern har en lika stor betydelse för barnets utveckling som modern. Barn som har haft en god kontakt med sina fäder har visat sig få en bättre självkänsla än de barn som inte har haft det. Frånvaron av manliga förebilder blir ett problem för barnen, särskilt för pojkarna som då har att söka dessa förebilder på annat håll, exempelvis i massmedia. Detta kan enligt utredningen leda till att pojkarna framhäver de klassiskt manliga egenskaperna mer. Pojkarna blir ”tuffare” och mer aggressiva.¹³⁵ Dessutom anses jämställdhetstanken vara en viktig fråga och en viktig del i jämställdhetsarbetet är att även männen tar del av hushållsarbete och barnuppfostran. Man vill ge både mannen och kvinnan samma praktiska möjlighet till att utöva ett aktivt föräldraskap och förvärvsarbete.¹³⁶

¹³² Gunnarsson & Stattin, i Familjeföreställningar, om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning, 2001, s. 167.

¹³³ Hirdman, 2001, s. 168.

¹³⁴ SOU 1972:41.

¹³⁵ SOU 1972:41, s. 283.

¹³⁶ SOU 1972:41, s.79f.

I propositionen¹³⁷ skriver man om att familjepolitiken måste ta hänsyn till det ständiga växelspelet mellan familjernas levnadsmönster och samhällsutvecklingen. Ett av målen för familjepolitiken var att främja jämställdheten mellan kvinnor och män, vilket skulle åstadkommas genom ett samspel mellan olika samhälleliga instanser på olika samhällsområden.¹³⁸

En utgångspunkt var att,

*”... den arbetsfördelning mellan män och kvinnor som nu präglar samhället låser fast såväl män som kvinnor i skilda roller och försvårar en fri personlig utveckling. Kraven på jämställdhet gäller därför inte endast förändringar av kvinnornas villkor utan också av männens. Förändringen avser bl.a. för kvinnornas del ökade möjligheter att förvärvsarbeta och för männens del möjligheter att ta ökat ansvar för barnen. Statsmakterna måste genom åtgärder på samhällslivets olika områden ta aktiv del i arbetet på att förändra såväl männens som kvinnornas ställning.”*¹³⁹

Som citatet visar var ett syfte att ville man pådriva en utveckling som inte bara möjliggjorde för kvinnan att arbeta utan också möjliggjorde för mannen att få en mer aktiv del i barnens uppfostran. Föräldraförsäkringen var del av en ny aktiv familjepolitik som skulle främja jämställdhet mellan barn från olika uppväxtmiljöer, mellan inkomstsvaga och inkomststarka grupper av barnfamiljer och mellan män och kvinnor.¹⁴⁰

I Familjepolitiska kommitténs betänkande från 1972¹⁴¹ hävdades att pappan borde ha rätt att vara hemma under den tid som försäkringen omfattade och då även ha en rätt till egen föräldrapenning. Delvis borde fadern ha en rätt att vara hemma i samband med födseln, men även under en senare period, om modern upptar arbete eller studier. Förutom dagarna i samband med förlossningen ville man dock inte ge båda föräldrarna ersättning samtidigt.¹⁴² Omvandlingen av moderskapsförsäkringen till en föräldraförsäkring var en betydelsefull markering av att fadern och modern

¹³⁷ Prop. 1973:47.

¹³⁸ Prop. 1973:47, s 35.

¹³⁹ Prop. 1973:47, s 35.

¹⁴⁰ Prop. 1973:47, s 35f.

¹⁴¹ SOU 1972:34.

¹⁴² SOU 1972:34, s. 224f.

skulle dela på ansvaret för barnens omvårdnad. Reformen markerade faderns roll i barnets utveckling.¹⁴³

I motiven skev man att samhällets utveckling mot mer jämställdhet mellan män och kvinnor gjorde att den traditionella bilden av familjen med fadern som huvudförsörjare inte längre kunde utgöra grund för olika former av familjestöd. Vilken utformning stödet gavs ansågs viktig eftersom stödets utformning skulle få följdverkningar för familjernas levnadsförhållanden och därigenom den fortsatta samhällsutvecklingen. Medan vissa åtgärder ansågs kunna stimulera båda föräldrarnas förvärvsverksamhet kunde en annan utformning av stödet istället verka begränsande av densamma. Vidare menade man att vissa åtgärder kunde innebära en begränsning av de könsbundna familjeuppgifterna medan andra former av stöd istället skulle kunna komma att befästa det traditionella familjemönstret.¹⁴⁴

Under 1970- och 1980-talet förändrades föräldraförsäkringen vid ett flertal tillfällen. Jämställdheten har betonats i allt högre grad och lagstiftaren har genom olika åtgärder försökt att öka pappornas uttag av föräldraledighet. Både i familje- och jämställdhetspolitiken har det blivit en viktig fråga att både män och kvinnor ska kunna kombinera föräldraskap och förvärvsarbete.¹⁴⁵ Då fäder inte ökade sitt uttag av dagar i någon nämnvärd utsträckning infördes den s.k. pappamånaden i januari 1995. Införandet innebar att trettio dagar inte kunde överlåtas på den andra föräldern. Motiveringen till införandet var att pappamånaden skulle röja undan hindren för kvinnor i arbetslivet genom att båda föräldrarna då skulle dela på ansvaret för barnen. Vidare framhölls vikten av faderns närvaro i barnets utveckling, att det tidigt skulle skapas en nära relation mellan pappan och barnet.¹⁴⁶

¹⁴³ Prop. 1973:47, s 41f.

¹⁴⁴ SOU 1972:34, s. 198f.

¹⁴⁵ Prop. 1993/94:147, s. 17.

¹⁴⁶ Prop. 1993/94:147, s. 66f.

Tanken bakom dagens föräldraförsäkring är att den ska vara flexibel för att tillgodose familjer med olika behov och förutsättningar för ledighet. För barnets skull är det viktigt att båda föräldrarna är delaktiga i barnets uppväxt och tar ansvar för barnet. I Barnkonventionens artikel 18 uttrycks att konventionsstaterna ska göra sitt bästa för att säkerställa att båda föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnens uppfostran och utveckling.¹⁴⁷

*”Föräldraförsäkringen har som mål att stödja båda föräldrarnas möjligheter att förena förvärvsarbete med föräldraskap och framhåller särskilt männens ansvar för sina barn. Den är ett effektivt instrument för att utforma stöd som syftar till att förbättra småbarnsföräldrarnas situation. Föräldraförsäkringen utgår från barnets bästa och från att barnet behöver och har rätt till båda sina föräldrar. Föräldraförsäkringen är viktig i regeringens arbete för jämställdhet”.*¹⁴⁸

Försäkringen syftar till att främja båda föräldrarnas aktiva föräldraskap och pekar särskilt ut männens ansvar för sina barn. En utbyggd föräldraförsäkring anges vara en viktig reform för barnfamiljerna eftersom den gör det möjligt att kombinera förvärvsarbete med familjeliv. Försäkringens utformning visar på en politisk vilja att sätta barnets bästa i fokus samt att främja pappornas uttag av ledighet. I motiven skriver man att jämställdheten mellan könen är en prioriterad politisk uppgift och menar att föräldraförsäkringens är en viktig del av jämställdhetsarbetet.¹⁴⁹ Utifrån principen om barnets bästa strävar försäkringen efter att uppfylla barnets rätt till en nära kontakt med båda sina föräldrar.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Barnkonventionen, artikel 18.

¹⁴⁸ Prop. 2000/01:44, s. 22.

¹⁴⁹ Prop. 2000/01:44, s. 25.

¹⁵⁰ <http://www.regeringen.se/content/1/c4/10/20/bc30d503.pdf>, s.6.

5.3 Gällande rätt

5.3.1 Nuvarande regering

Föräldraförsäkringen i Sverige är utformad för att tillgodose föräldrarnas behov av ekonomiskt stöd vid havandeskap och vård av barn. Försäkringen består av havandeskapspenning, föräldrapenning i samband med barns födelse, pappadagar och kontaktdagar. Det finns även en speciell rätt för modern att få föräldrapenning i samband med barns födelse från och med sextio dagar före den beräknade tidpunkten för förlossningen.¹⁵¹

Havandeskapspenning kan utgå till modern innan förlossningen om hon har ett fysiskt krävande arbete som gör att hon inte kan arbeta de sista femtio dagarna innan förlossningen. Ersättningen utgår under max femtio dagar från den sextionde dagen till och med den elfte dagen före den beräknade förlossningen, AFL 3 kap. 9§.

Föräldrapenning i samband med barns födelse ges till barnets rättsliga vårdnadshavare i högst 480 dagar tills det att barnet har fyllt åtta år, eller tills det att barnet slutat första klass. Det finns även möjlighet för en av föräldrarna att få ut tillfällig föräldrapenning om den som vårdar barnet eller barnet är sjukt. Tillfällig föräldrapenning betalas ut under högst sextio dagar och fram till dess att barnet fyller tolv år. Båda föräldrarna kan då få föräldrapenning för samma tid. Då det är fråga om adoptivföräldrar kan de få ledigt för föräldrautbildning när de har fått barnet i sin vård, AFL 4 kap 3 §. Antalet dagar, 480, gäller för barn födda den 1 januari 2002 eller senare. För barn födda dessförinnan gäller det tidigare dagantalet, 450 dagar.¹⁵²

Sedan 1980 har pappan rätt till tio pappadagar, motsvarande nivån för tillfällig föräldrapenning. De tio dagarna räknas inte in i de övriga

¹⁵¹ SOU 2003:36, s. 30f.

¹⁵² Prop. 2000/01:44, s. 24f.

föräldradagarna och inte heller in i de övriga dagarna med tillfällig föräldrapenning. Pappan har rätt till ersättningen samtidigt som modern får ersättning för samma tid. Vid tvillingfödelse har pappan rätt till tjugo dagars ersättning istället för tio. Pappadagarna kan inte utnyttjas om inte fadern tar ut inom sextio dagar från det att barnet har kommit hem från sjukhuset, AFL 4 kap 10 §.

Sedan 2001 har föräldrarna rätt till en kontaktdag per barn och år vilket kan användas vid exempelvis skolbesök.¹⁵³

Försäkringen ger även möjlighet för föräldrarna att överlåta föräldraledighet till den andra föräldern, AFL 4 kap 3 §:

En förälder kan avstå rätt att uppbära föräldrapenning till förmån för den andra föräldern med undantag för föräldrapenning med belopp motsvarande förälderns sjukpenning såvitt avser en tid om 60 dagar för varje barn, eller vid flerbarnsbörd, för barnen gemensamt. Ett avstående från rätt att uppbära föräldrapenning görs genom skriftlig anmälan till Försäkringskassan.

Regeln infördes 1986 och begränsades 1995 genom att trettio dagar inte blev överlåtbara. Begränsningen genomfördes för att öka pappornas uttag av ledighet.¹⁵⁴

Antalet ej överlåtbara dagar ökades den 1 januari 2002 till 60 i fråga om barn födda efter årsskiftet. För barn födda 1995-2001 gäller fortfarande 30 dagar.¹⁵⁵

¹⁵³ SOU 2000/01:44, s. 33.

¹⁵⁴ Prop. 1994/95:61, s. 29.

¹⁵⁵ Prop. 2000/01:44, s. 24.

5.4 Den praktiska verkligheten

5.4.1 Uttag av föräldraledighet

Uttaget av föräldrapenningen är skevt fördelat mellan könen. Det finns en trend som talar för att papporna ökar sin andel men fortfarande tar kvinnor ut drygt 85 procent av föräldrapenningdagarna. Bakom uppgifterna döljer sig dessutom en andel fäder som inte tar ut någon föräldraledighet över huvud taget. Under barnets första år tar ca 60 procent av fäderna inte ut någon ledighet alls. Under barnets andra levnadsår sjunker andelen till omkring 45 procent. Sett över hela föräldrapenningsperioden är det omkring 20 procent av fäderna som inte tagit ut någon ledighet alls.¹⁵⁶

Detta innebär dock inte att de berörda fäderna inte tagit någon del i barnets uppväxt. Vissa föräldrar kan förlägga sina arbetstider på ett sätt som gör det möjligt att vara med barnet ändå.

Andelen föräldrapenningdagar (i procent) utbetalda till män respektive kvinnor¹⁵⁷

År	Mäns andel	Kvinnors andel
1990	7,4	92,6
1991	8,1	91,9
1992	9,1	90,9
1993	10,1	89,9
1994	11,4	88,6
1995	9,6	90,4
1996	10,6	89,4
1997	9,9	90,1
1998	10,4	89,6
1999	11,6	88,4
2000	12,4	87,6
2001	13,8	86,2

¹⁵⁶ SOU 2003:36, s. 17f.

¹⁵⁷ SOU 2003:36, s. 18.

Beträffande den tidsmässiga fördelningen av föräldraledigheten råder skillnader mellan män och kvinnor. Fram till det att barnet är tolv månader är kvinnornas uttag av dagar högt medan männens uttag av dagar är högre då barnet är mellan elva och femton månader¹⁵⁸

Mammornas uttag av föräldrapenningdagar är således mycket större än pappornas uttag. Under de senaste åren har dock pappornas uttag genomgått en relativt kraftig ökning. Från januari 1997 till februari 2004 har det i stort sett skett en månatlig ökning av pappornas uttag, från 9,9 till 17,5 procent.
159

Vidare har det skett en ökning av antalet pappor som tar ut mer än två månaders föräldrapenningdagar under senare år. För barn födda 1997 tog runt 15 procent av papporna ut 60 eller fler föräldrapenningdagar. Statistiken för barn födda 2001 visar att andelen pappor som tar ut mer än två månaders ledighet har ökat till 22 procent. Det finns dock även orosmoment i undersökningen. I gruppen barn som är födda mellan 1995 och 1999 tog så många som var fjärde pappa inte ut någon föräldrapenningdag alls under barnets första fyra levnadsår.¹⁶⁰

Dessutom hade inte pappamånadens införande någon effekt på 15 procent av fäderna som trots pappamånadens införande inte tog ut någon föräldrapenningdag innan barnets åttaårsdag. Med andra ord brann 2003 en månad av föräldraledigheten inne för 15 procent av barnen. Då det gäller de tio pappadagarna i samband med barnets födsel har det under de senaste åren varit en fjärdedel av alla pappor som inte tar ut någon dag alls.¹⁶¹

¹⁵⁸ SOU 2003:36, s. 17f.

¹⁵⁹ SOU 2003:36, s. 17f.

¹⁶⁰ SOU 2003:36, s. 17f.

¹⁶¹ SOU 2003:36, s. 17f.

5.4.2 Uttag efter yrkesgrupp

I familjer där föräldrarna är högutbildade är det vanligare att papporna har ett större uttag av föräldraledighet än i familjer där föräldrarna är lågutbildade. Även en högre utbildning enbart hos modern leder till att pappan tar ut mer ledighet. Då det gäller pappor som inte har en fast förankring på arbetsmarknaden utan lever på arbetsmarknadsstöd eller är beroende av socialbidrag tenderar denna grupp pappor att ta ut en kortare ledighet än pappor med fast förankring på arbetsmarknaden.¹⁶²

Pappornas uttag av föräldraledighet varierar således beroende av deras utbildning. De som har en akademisk examen är oftare hemma med sina barn än män utan akademisk examen. Ungefär hälften av akademikermännen har utnyttjat en tiondel av föräldraförsäkringens dagar. Motsvarande uttag hos män med kortare utbildning förekommer endast hos en tredjedel av den gruppen.¹⁶³

Intressant att notera är att pappamånadens införande medförde att kvinnans andel sjönk något. Förändringen inträffar dock först efter det att barnet har fyllt tre år.¹⁶⁴

5.4.3 Ideal och praktik

Många gånger är skillnaden mellan ideal och praktisk verklighet stor. En undersökning från statistiska centralbyrån¹⁶⁵ visar att en stor andel av både männen och kvinnorna anser att det bästa vore om båda kunde ta lika del i arbetet med hem och barn. Mellan fyrtio och femtio procent av kvinnorna anser detta. Motsvarande siffra för männen är mellan trettio och fyrtio procent. I praktiken är det dock nästan uteslutande kvinnor som arbetar

¹⁶² <http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/77/14/116bbfe1.pdf>, s. 5.

¹⁶³ SOU 1997:139, s. 57f.

¹⁶⁴ SOU 2003:36, s. 20.

¹⁶⁵ Rapport från SCB:s undersökning om familj och arbete, 1995:2.

deltid av familjeskäl. Medan åttio procent av männen i undersökningen arbetar heltid är motsvarande frekvens hos kvinnorna enbart fyrtio procent. Många av de deltidsarbetande kvinnorna uppger att de valt att arbeta deltid på grund av familjeskäl. Detta gäller särskilt småbarnsföräldrarna, där sjuttiofyra procent anger att familjen är anledningen till deltidsarbetet.¹⁶⁶

I undersökningen anger Charlotte, en trebarnsmamma, anledningen till att hon arbetar deltid på följande sätt:

”Det skulle inte gå runt. Jag skulle inte orka eftersom det är jag som både hämtar och lämnar (barnen på dagis). Det blir för långt och för jobbigt, både för dom och för mig”. För småbarnsmodern blir det svårt att förena heltidsarbete med föräldraskap om de inte vill att deras barn ska spendera för många timmar per dag utanför hemmet.¹⁶⁷

I många fall upplevs det närmast som en självklarhet att det är kvinnan som ska vara hemma med barnen när de är små. Samtidigt vill många kvinnor att männen ska ta ut en del av föräldraledigheten. Hur stort uttaget av pappors föräldraledighet är beror av ett flertal faktorer. I utredningen¹⁶⁸ menar Sundström och Duvander att det främst är två anpassningsprocesser som sätter ramarna för fädernas uttag av ledighet. För det första sker det en förhandling mellan föräldrarna om hur lång föräldraledighet modern vill ha. Faderns ledighet betraktas som en ”restpost” som utnyttjas först om modern inte har för avsikt att använda hela ledigheten.¹⁶⁹

Ju tidigare modern återvänder till arbetet desto längre ledighet får fadern. Mönstret är vanligare bland högutbildade föräldrar än bland lågutbildade. Den andra förhandlingssituationen uppstår på pappans arbetsplats där han får väga in potentiella reaktioner från kollegor och chefer beträffande föräldraledighetens eventuella längd. Fadern kan med andra ord välja att avstå ledighet även om modern vill att han ska ta ut ledighet. De fäder som

¹⁶⁶ Rapport från SCB:s undersökning om familj och arbete, 1995:2, s. 4f.

¹⁶⁷ Rapport från SCB:s undersökning om familj och arbete, 1995:2, s. 4.

¹⁶⁸ SOU 2003:36, s. 88.

¹⁶⁹ SOU 2003:36, s. 88f.

har en högre position på arbetsmarknaden är vanligtvis mindre sårbara mot eventuella repressalier från arbetsplatsens sida.¹⁷⁰

Kvinnor med högre utbildning, högre inkomst eller högre status har lättare att få sina önskemål om att mannen ska vara mer delaktig tillgodosedd. Det handlar även om en vilja hos mannen att vara hemma med barnen. För männens del finns en valfrihet att vara hemma eller arbeta. För kvinnornas del är valfriheten inte lika självklar eftersom de förutsätts att i första hand ta hand om barnen. Då det är föreställningar och normer om moderskap som inverkar på att kvinnor tar ut den största delen av föräldraledigheten har vi en situation då en normativ maktstruktur styr människors handlande.¹⁷¹

5.5 En annorlunda utformad föräldraförsäkring?

5.5.1 Höjning av ersättningsnivån

Diskussionen om hur man formar en föräldraförsäkring som stimulerar föräldrarna till ett jämlikt uttag av ledighet kan ha ett flertal utgångspunkter. Ur en ekonomisk synvinkel har det hävdats att en eventuell höjning av ersättningsnivån skulle vara ett incitament som troligen skulle få fädernas uttag av dagar att öka. Taket i ersättningsnivån anges som en av de faktorer som begränsar fädernas uttag eftersom effekten av faderns ledighet får för stor ekonomisk effekt på hushållets gemensamma ekonomi.¹⁷²

Uttaget av föräldraledighet är förvisso högre bland höginkomsttagare än bland låginkomsttagare med en inkomst under taket i ersättningsnivån, något som talar för att en höjning av taket inte är en tillräcklig åtgärd. En höjning av taket kan dock ses som en möjlighet att öka uttaget bland en viss

¹⁷⁰ SOU 2003:36, s. 88f.

¹⁷¹ SOU 1997:139, s. 168f.

¹⁷² SOU 2003:36, s. 93f.

grupp av fäder. En kompletterande insats skulle kunna vara en utökad individualisering¹⁷³ av föräldraförsäkringen¹⁷⁴

5.5.2 Ökad individualisering av försäkringen

Fädernas uttag av ledighet ökades i och med pappamånadens införande, något som talar för att en utökad individualisering skulle kunna medföra en ökning av fädernas totala uttag. En individualisering av försäkringen kan kombineras med en förlängning av den nuvarande försäkringen eller en uppdelning av den redan befintliga ersättningsperioden.¹⁷⁵

Risken med en utökad individualisering ligger främst i att papporna kanske inte värderar sin tid med barnen lika högt som mammorna och väljer att inte stanna hemma. Detta skulle i så fall leda till att barnen får mindre tid med sina föräldrar i och med att föräldrar kan välja att inte utnyttja sin ledighet fullt ut. För att förhindra en sådan utveckling kan en individualisering kompletteras av ekonomiska incitament i olika former.¹⁷⁶

I kommittédirektivet till den pågående utredningen poängteras vidare att det är viktigt att utformningen av den nya föräldraförsäkringen speglar dagens familjebegrepp. Direktivet betonar vikten av att föräldrar likabehandlas oavsett hur familjekonstellationen ser ut.¹⁷⁷

5.5.3 Diskussioner i media

I en artikel i Dagens Nyheter¹⁷⁸ kritiserar JÄMO (Claes Borgström) regeringens utredare Karl-Petter Thorwaldsson för en del av hans förslag till

¹⁷³ Individualisering innebär i det här fallet att delar av föräldraledigheten vigs åt den ena föräldern utan möjlighet att överlåta dagarna.

¹⁷⁴ SOU 2003:36, s. 93f.

¹⁷⁵ SOU 2003:36, s. 110f.

¹⁷⁶ SOU 2003:36, s. 110f.

¹⁷⁷ Dir. 2004:44, s. 6.

¹⁷⁸ Borgström, i DN 5/4 2005.

ny föräldraförsäkring. Enligt artikeln kommer Thorwaldsson troligtvis att föreslå en försäkring som är delvis individualiserad till sin utformning. Förslaget skulle då bestå i att en tredjedel av försäkringen var vigd åt mamman, en tredjedel åt pappan, och den sista tredjedelen skulle då vara överlåtbar. JÄMO menar att förslagets praktiska konsekvens skulle bli att mamman skulle vara hemma två tredjedelar av tiden medan pappan tog ut sin tredjedel. JÄMO hävdar att förslaget följer den tanketradition¹⁷⁹ som anser att kvinnan tar huvudansvaret för hem och barn och att männen fortfarande kommer betraktas som en mer fullvärdig arbetskraft. JÄMO förordar istället en total individualisering av försäkringen.

*”En individualisering innebär att föräldraförsäkringen blir en försäkring för individen, föräldern, och att rätten till ersättning inte kan överlåtas till någon annan, lika lite som rätten till a-kassa, sjukersättning eller pension kan överlåtas till andra”.*¹⁸⁰

Thorwaldssons skäl till att inte föreslå en total individualisering anges i artikeln vara att opinionen talar starkt emot det. Enligt Thorwaldsson finns det en risk att barnen istället skulle hamna på dagis tidigare, något som han menar inte är i enlighet med barnets bästa.¹⁸¹

Senast den första september 2005 ska utredaren presentera förslaget.¹⁸²

¹⁷⁹ Borgström, i DN 5/4 2005.

¹⁸⁰ Borgström, i DN 5/4 2005.

¹⁸¹ Borgström, i DN 5/4 2005.

¹⁸² Dir. 2004:44, s.9.

6 Analys

6.1 Vilka grundmönster genomsyrar våra rådande familjemönster?

Reglering som bygger på gemenskap har varit framträdande i familjerättens historia. Föreställningar om familjen som en enhet samt en föreställning om makars gemenskap har präglat familjerätten och gör det fortfarande, exempelvis då det gäller föräldrarnas avtalsfrihet beträffande umgänge om barn eller då det gäller föräldraförsäkringens utformande. Det lämnas stort utrymme för familjen att själv disponera föräldrapenningdagarna i dagens system, något som leder till att modern tar ut majoriteten av dagarna. Synen på familjemedlemmarna som självständiga individer kan ibland stå i motsats till gemenskapstanken.

På senare tid har det mer och mer diskuterats att barnet skall ses som ett rättssubjekt med egen vilja och att barnets bästa ska stå i förgrunden för alla beslut som berör barn.¹⁸³ Då det gäller föräldrarnas möjlighet att bestämma över barnets uppfostran finns det givetvis ingen garanti för att principen om barnets bästa och synen på barnet som en individ med egna behov ges företräde. Snarare verkar det som om föräldrarnas egna önskemål och uppfattningar om hur de ska organisera sitt familjeliv blir avgörande för hur de väljer att fördela sina föräldrapenningdagar.

Barnet ses mer eller mindre fortfarande som föräldrarnas ”egendom” i det här fallet och har endast att anpassa sig efter föräldrarnas vilja. Synen på familjemedlemmarna som individer med egna rättigheter kan nog inte helt sägas ha fått genomslag beträffande de små barnen. Ett avtalstänkande har fått relativt stort utrymme inom familjerätten samtidigt som den gamla

¹⁸³ Singer, 2000, s. 48f.

synen på familjen som en statusrelation nog lever kvar i medborgarens uppfattning om hur en familj är organiserad.

Om de traditionella könsrollerna har försvagats då det gäller hushållsarbete gäller detta inte i samma utsträckning beträffande föräldrarollerna. Starka normer om moderskap och faderskap vägleder handlandet. Normerna grundar sig i de strukturer som har vuxit fram i vårt samhälle under en lång period. Strukturer som bottnar i en underliggande moral som sätter upp spelregler för vårt beteende i vardagen. I undersökningen angav en mamma att det inte ens var någon diskussion om vem av föräldrarna som skulle vara hemma med barnet. Det var självklart att det skulle vara hon, mamman som var den primärt omhändertagande.¹⁸⁴

Enligt Christensen är fundamentet för moralen i samhället de vardagliga företeelserna i det dagliga livet. Moralerna är de normer som flertalet rättar sig efter utan att tänka efter varför de handlar på det sättet; beteendet kan sägas sitta i ryggraden. Moralerna förändras över tiden i takt med samhällsutvecklingen och skapar olika beteendemönster från en tid till en annan. Intressant är att trots att lagstiftaren och familjepolitiska kommittéer ända sedan trettioalet har fört fram en ny syn på familjen så lever de gamla normerna om modern som den som självklart tar huvudansvaret för barnen kvar.

Feminismen kan enligt min mening ses som ett exempel på ett kulturellt normativt mönster som har utvecklats vid sidan av det dominerande moralmönstret i samhället. Feminismens tankar om att mannen och kvinnan ska ses som jämlika har även varit ett inslag i föräldraförsäkringens införande på sjuttioalet. Familjepolitiska kommittén framhåller att samhällsutvecklingen har medfört att även kvinnor deltar i arbetslivet och att man vill skapa utrymme för fadern att ta del av ansvaret för barnen.¹⁸⁵ Tankarna står emot flera av de traditionella värderingarna i samhället.

¹⁸⁴ SOU 1997:139, s. 63.

¹⁸⁵ SOU 1972:34, s. 198f.

Gemensamt för de gamla reformerna är dock att lagstiftaren har avsett att det är samhällsutvecklingen som har föranlett dem. På trettioalet är ett motiv befolkningsfrågan och på sjuttioalet anger man samhällsutvecklingen. Nutida reformer grundar sig mer i en vilja från lagstiftarens sida att skapa en mer jämställd familjerelation genom reform. En eventuell kvotering av föräldraförsäkringen har dock troligen ingen direkt förankring i den rådande samhällsmoralen och befolkningens tankar på hur familjen ska organiseras.

”Land kan inte med lag byggas, åtminstone inte ett land som utgöt ett samhälle. Ett samhälle måste byggas på interna normativa relationer. Tron på lagarna som ”ett instrument att förändra” är överdriven”.¹⁸⁶

6.2 Är politiska reformer genom lagstiftning ett bra verktyg för att uppnå ett mer jämställt uttag av föräldraledighet?

Enligt Habermas skulle man kunna definiera lagstiftarens vilja att skapa en mer jämställd familj som ett uttryck för systemets vilja att reglera livsvärlden. Systemets handlande har en strategisk utgångspunkt och lämnar inget större utrymme för den allmänna samhällsmoralen och individernas önskemål. Statens intervenering i familjelivet är förvisso ingen nyhet i svensk rätt. Systemet har genom olika former av regleringar (exempelvis skollagstiftning) satt upp spelregler för familjens struktur i samhället. Genom äktenskapslagstiftningen ger samhället en ram för hur gifta par ska organisera sin tillvaro och genom jordabalkens regler sätts ramarna för fast egendom och hyresrätt.

Då det gäller familjens syn på vem som ska vara den förälder som tar huvudansvaret för hem och barn har de statliga intentionerna dock inte fått särskilt stort genomslag. Detta kan grunda sig på ett flertal faktorer.

¹⁸⁶ Christensen, i Rättigheter, s. 59.

Stjernquist och Widerberg talar om att lagen och lagstiftarens vilja inte automatiskt efterföljs; det finns ingen strömbrytareffekt som gör att medborgaren automatiskt följer gällande rätt. Då en lagstiftning inte har någon förankring i medborgarnas syn på hur samhällets organisering ska utformas kommer medborgarna inte heller att följa lagen. Lagstiftning är enbart ett bland flera medel för att förändra beteendet bland medborgarna.

En lagstiftning utan moralisk förankring riskerar att störa ut den kommunikativa verksamheten och i sin förlängning gå ut över barnet då barnet inte har någon möjlighet att själv ta tillvara sina intressen. En fråga som, enligt Habermas helst skulle hanteras i den kommunikativa livsvärlden skulle genom en lagstiftad kvotering föras över till systems område och systems hierarkier kan då förhindra kommunikationen. System skulle genom en utökad reglering än mer kolonisera livsvärlden och reglera ett område som i själva verket skulle lösas bäst i en kommunikativ diskurs.

System har inte verktygen för att lösa de emotionella och strukturella faktorer som styr uttaget av föräldraledighet eftersom system inte har någon kommunikativ förmåga, utan endast kan hantera frågor på ett rationellt plan. Lagstiftarens motiv till förändringen av föräldraförsäkringen baserar sig på rationella grunder medan föräldrarnas val av ledighetsuttag troligen har en mer emotionell grund. Problematiken bottenar sig delvis i att system inte har något utrymme för hänsynstagande till emotionella behov, men även i att föräldrarnas egoistiska motiv stör det kommunikativa handlandet.

Dagens system ger stort utrymme åt föräldrarnas egen vilja och statistiken över ledighetsuttaget visar klart och tydligt på att föräldrarnas val inte grundar sig på en vilja att uppnå ett jämställt uttag. Snarare är det de rådande normativa strukturerna och det egna intresset av att vara hemma med barnet som styr valet. Det bättre argumentet, i det här fallet barnets bästa, ges ingen möjlighet att komma fram i beslutet om ledigheten. Att lämna över beslutet åt föräldrarna är således ingen lösning om målet med en

reform är att eftersträva ökad jämställdhet och att barnet får en nära kontakt med båda sina föräldrar.

Då det gäller beslut om exempelvis vårdnad, boende och umgänge avgörs de frågorna vanligtvis genom en överenskommelse mellan föräldrarna. Beträffande föräldraledigheten råder samma system, föräldrarna kommer gemensamt överens om hur de ska fördela ledigheten, och vem av dem som ska vara hemma. Det finns med andra ord ett inslag av att föräldrarnas konsensus över barnets uppfostran ska styra ledigheten. Föräldrarna, eller snarare familjen ses mer eller mindre i detta fall som en gemenskap som själva har att avgöra sin organisering. Systemet lämnar relativt stort utrymme för föräldrarnas eget godtycke då de ska bestämma över ledigheten. Risker att föräldrar låter sina egna egoistiska aspekter sättas före barnets bästa är dessutom stor då det är fråga om ett emotionellt laddat beslut.

Samhällets vilja att främja mer jämställdhet är troligen inte det första mamman och pappan funderar över då de delar upp sina dagar mellan sig. Barnet blir ett objekt istället för att vara ett subjekt med egna åsikter, rättigheter och tankar. Intressant är att här diskutera om det kan vara den gamla synen på barnet som föräldrarnas egendom som fortfarande lever kvar i samhällsmoralen. Föräldrarna talar om sin rätt att vara hemma med barnet och lagstiftaren motiverar en kvoteringsdiskussion utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Då det gäller en ökad individualisering av föräldraförsäkringen finns det dessutom starka strukturer som genomsyrar vårt samhälle. Strukturerna anger mönster för manligt och kvinnligt beteende och formar individernas handlande och tänkande. Synen på föräldraroller och förväntningarna knutna till moderskapet vägleds till stor del av de könsroller som finns i samhället. En kvinna förväntas att alltid prioritera barnet och sätta barnet i främsta rummet. Föreställningarna om vad som är en bra mamma är

betydligt entydigare än föreställningarna om vad som är en bra pappa.¹⁸⁷ Under historiens gång har olika egenskaper tilldelats de olika könen, vilket har skapat stereotyper för mänskligt beteende. I de kulturella föreställningarna återfinns orsaker till fördelning av hemarbete och barnomsorg.

Beteendet mellan könen ses som en kulturellt nedärvd självklarhet vilken vi människor socialiseras in i.¹⁸⁸ Dessa strukturer stör ut förutsättningarna för det kommunikativa handlandet i livsvärlden vilket medför att ”det bättre argumentet”, i det här fallet barnets bästa, inte blir det vägledande i valet av vem av föräldrarna som ska vara hemma. Istället styr de djupt rotade strukturerna beteendet, och mamman är hemma merparten av tiden. Föräldrarnas egna individualistiska intressen och deras emotionella intressen vägleder deras handlande, inte det samhälleliga intresset av en kvotering av ledigheten.

En eventuell reglering som viger halva ledigheten åt pappan riskerar vidare att inte efterföljas av medborgarna eftersom en reaktion kan vara att människor inte kommer att ge systemet legitimitet i frågan. Systems legitimitet har sin grund i livsvärlden och det kommunikativa handlandet, och då det kommunikativa handlandet i detta fall styrs av andra strukturer kommer troligtvis en föreslagen kvotering av ledigheten att möta på motstånd från föräldrarna. Då system, i detta fall det juridiska systemet, går in och reglerar livsvärldens sfär kan reaktionen bli att människor väljer att agera på andra sätt. Beslut i den mest privata av sfärerna, familjen, har en tendens att grundas på emotionella överväganden snarare än rationella väl övervägda beslut. Då regleringen inte har någon förankring i människornas uppfattning om hur familjen ska organiseras finns det heller ingen legitimitet i regeringen, som då inte kommer att följas.

¹⁸⁷ SOU 1997:139, s. 63.

¹⁸⁸ Hirdman, 2001, s. 60f.

System är beroende av en legitimering ur livsvärlden för att fungera vid äventyr av att det annars riskerar att uppstå en legitimitetskris. Resultatet av en total individualisering kan då bli, något som regeringens utredare också framhåller, att halva ledigheten förblir outnyttjad.

Frågan är om det inte kan vara den gamla synen på barnet som föräldrarnas egendom som fortfarande lever kvar i samhällsmoralen. Föräldrarna talar om sin rätt att vara hemma med barnet, och lagstiftaren motiverar en kvoteringsdiskussion utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Förvisso kan det hävdas att det är varje barns bästa att få växa upp i ett mer jämställt samhälle, men det är inte detta som är det huvudsakliga argumentet i utredningarna om hälftendelning. Då jämställdheten diskuteras är det ur mammans synpunkt, inte ur barnets. Detta står inte helt i överensstämmelse med principen att alla beslut som rör barn ska fattas med barnets bästa som ledstjärna. Vidare kan vi konstatera att barnets bästa anses vara en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Det är således inte fråga om föräldrarnas rätt till barnet, utan barnets rätt till båda sina föräldrar som borde ligga till grund för hur föräldraledigheten ska disponeras.

6.3 Är en förändring möjlig?

Tidigare förändringar i föräldraledigheten har som ovan nämnts¹⁸⁹ motiverats med att det rådande samhällsklimatet och samhällsutvecklingen kräver en förändring. Dagens diskussion skiljer sig från det tidigare synsättet genom att den grundar sig i att lagstiftaren vill påskynda en utveckling som ger ett mer jämställt familjeliv och genom det även en mer jämställd arbetsmarknad.

¹⁸⁹ Se avsnitt 5.2.3, Rättspolitiska resonemang.

Utifrån de teoretiska utgångspunkter jag har valt blir slutsatsen, främst utifrån Habermas, att en eventuell kvotering inte per automatik kommer leda till något jämställt uttag av föräldraledighet. Slutsatsen grundar sig i Habermas resonemang om systems legitimitetskriser, då medborgaren väljer att vända ryggen åt regleringen och istället agera utefter sina egna uppfattningar. Även Christensens teori talar om hur normativa mönster kan urskiljas bakom regleringar och att tron på lagens förmåga att förändra beteende är överdriven.¹⁹⁰För att lagstiftningen skall anses legitim och efterföljas måste det finnas en fast förankring i samhällets normativa strukturer.

De strukturer som finns i samhället idag präglas av traditioner och föreställningar om vad som är en god mor respektive en god far. Under de senaste decennierna har nya kulturella mönster fått ett större utrymme på samhällsarenan och utmanar den rådande ordningen. Detta har bland annat visat sig i en större öppenhet beträffande homosexuellas rätt till adoption, och möjlighet att registrera partnerskap. Frågan är dock om brottet från de traditionella familjerollerna kan sägas ha ett brett folkligt stöd, eller om de tankarna mest har utrymme inom en liten krets i samhället. Något som stödjer tanken om att den mer traditionella synen på familjen alltjämt är den mest vanligt förekommande är att fädernas uttag av föräldraledighet enbart är högre i högutbildade grupper. Tankar om jämställdhet och vikten av en jämlik relation har troligen fått större genomslag i den akademiska världen än i det övriga samhället. Troligen spelar även ekonomin en roll, högutbildade grupper har en jämnare inkomstfördelning mellan könen och den ekonomiska förlusten av pappans hemmavaror blir inte lika kännbar i den gruppen.

Lagstiftaren vill främja jämställdheten genom att få papporna att ta ut mer föräldraledighet. För att lagstiftarens vilja ska få genomslag i den praktiska verkligheten krävs dock mer än en lagstiftning. Värderingarna som finns i

¹⁹⁰ Christensen, i Rättigheter, s. 59.

samhället om hur en familj ska organiseras måste förändras, en förändring som troligen inte kommer att inträffa per automatik efter ett riksdagsbeslut.

Förändringar i moralmönster är något som växer fram över tidens gång och den ideologi och de värderingar som finns bakom en förändrad lagstiftning måste ha en reell grund i befolkningens medvetande för att den önskade effekten ska uppnås.

Förvisso är en lagstiftad kvotering att se som en kraftig normativ markering om att lagstiftaren menar att barnet är båda föräldrarnas ansvar och att barnet har rätt till båda sina föräldrar. Resultatet kan dock bli att barnen lämnas till andra vårdnadsgivare än föräldrarna på ett tidigare stadium istället och då har själva syftet, att främja jämställdheten i familjen gått förlorat.

Föräldrarnas uttag av föräldraledighet grundar sig inte bara på den legala möjligheten, utan även på en syn som i mångt och mycket fortfarande ser modern som den primära vårdgivaren. En eventuell kvotering av ledigheten behandlar bara symptomen av de strukturella problemen och berör inte orsaken till dem, de rådande strukturerna bakom föräldrarnas uttag av ledighet. Då ett jämställt uttag av ledighet ska uppnås krävs mer än bara lagstiftning. Det behövs information, utbildning och insatser på flera plan för att ändra de rådande strukturerna. Familjen är inte någon isolerad ö som står utanför de övriga delarna av samhället. Arbetsmarknaden, ekonomin och ett flertal andra faktorer formar medborgarnas vardag och handlande, varför förändring på flera plan är nödvändiga för en förändring av familjestrukturerna.

En bättre lösning är nog som regeringens utredare har diskuterat, en uppdelning av ledigheten i tre delar till att börja med.¹⁹¹ Genom en sådan lösning visar lagstiftaren klart och tydligt på att en hälftindelning

¹⁹¹Borgström, i DN 5/4 2005.

eftersträvas, men att man samtidigt inte vill tvinga fram ett förändrat beteende. Genom förslaget ges en möjlighet för de normativa mönsterna att få fotfäste i befolkningen, och genom det fotfästet den legitimitet som är nödvändig för att lagstiftningen ska följas och en förändring ska bli möjlig.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1973:47 *Förslag till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.*
- Prop. 1993/94:147 *Jämställdhetspolitiken – delad makt – delat ansvar.*
- Prop. 1994/95:61 *Vårdnadsbidraget. Garantidagarna. Enskild barnomsorg*
- Prop. 1997/98:7 *Vårdnad boende och umgänge.*
- Prop. 2000/01:44 *Föräldraförsäkring och föräldraledighet.*

Direktiv

- Dir. 2004:44 *Översyn av föräldraförsäkringen, beslut vid regeringssammanträde den 7/4 2004.*

Statens offentliga utredningar

- SOU 1938:19 *Yttrande med socialaetiska synpunkter på befolkningsfrågan, avlämnat av befolkningskommissionen.*
- SOU 1964:25 *Nytt skattesystem, Förslag avgivet av allmänna skatteberedningen.*
- SOU 1972:34 *Familjestöd, Betänkande avgivet av familjepolitiska kommittén.*
- SOU 1972:41 *Familj och äktenskap 1, Betänkande avgivet av familjelagssakunniga.*

- SOU 1997:116 *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige.*
- SOU 1997:139 *Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen, Betänkande av kvinnomaktutredningen.*
- SOU 1999:65 *Barnombudsmannen - företrädare för barn och ungdomar, Betänkande av Barnombudsmannautredningen.*
- SOU 2001:1, del A *Barn i homosexuella familjer, Betänkande av kommittén om barn i homosexuella familjer.*
- SOU 2003:36 *En jämställd föräldraförsäkring? Bilaga 12 till LU 2003, långtidsutredningen 2003.*

Övrig litteratur

Tryckt material

Agell, Anders, *Familjerätt och ideologi, i Familjen, primärgrupp i motvind*, seminarium anordnat av Rättsfonden den 10 februari 1989. Liber, Stockholm 1989.

Andersen, Heine och Kaspersen, Lars Bo, *Klassisk och modern samhällsteori*, Studentlitteratur, Lund 1999.

Banakar, Reza: *The doorkeepers of the law: a socio.legal study of ethnic discrimination in Sweden*, Aldershot, Dartmouth, 1998.

Björnberg, Ulla, *Mäns orientering i förändring, i Janus och genus*, Björnberg Ulla, Kollind Anna-Karin och Nilsson, Arne, Brombergs bokförlag, Köping 1994.

Christensen, Anna, *Konflikt eller harmoni – I Rättigheter*, politisk filosofi, redigerad av sällskapet för politisk filosofi, Stockholm/Stehag, 1988.

Christensen, Anna, *Hemrätt i hyreshuset, En rättsvetenskaplig studie av bostadshyresgästens besittningsskydd*, Juristförlaget, Stockholm, 1994.

Christensen, Anna, *Polycentry and normative patterns*, I *Legal polycentricity, consequences of pluralism in law*, Edited by: Hanne Petersen och Henrik Zahle, Dartmouth, 1995.

Christensen, Anna, Normative development within the social dimension, *Norma* 1996:1 Lund, 1996.

Christensen, Anna, *Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster*, *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 4/96, s. 519-574.

Ewerlöf, Göran, Singer, Anna, Sverne, Tor, *Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2004.

Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar, *Den kultiverade människan*, Gleerups, Malmö, 1979.

Gunnarsson, Åsa och Stattin, Chris, *Jämställdhetsnormen i skatte och socialrätten*, i *Familjeföreställningar, om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning*, Burman Monica och Gunnarsson Åsa, (red), Iustus förlag, Uppsala 2001.

Habermas Jürgen, *Theorie des kommunikativen Handelns*. I-II, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1981.

Habermas, Jürgen, *The theory of communication action, Vol 1, Reason and the Rationalization of Society*, Beacon Press, Boston, 1984.

Habermas, Jürgen, *The theory of communicative action, Vol 2, Lifeworld and system: A critique of Functionalist Reason*, Beacon Press, Boston, 1987.

Habermas, Jürgen, *Faktizität und Geltung*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1992.

Habermas, Jürgen, *Legitimation crisis*, Politiy Press, Cambridge, 1997.

Hafström, Gunnar, *Den svenska familjerättens historia*, 9: e upplagan, Lund 1975.

Hagström, Charlotte, *Man blir pappa Föräldraskap och maskulinitet i förändring*, Nordic academic press, Lund, 1999.

Hamrin, Björn, Nilsson, Agneta och Sörman, Claes-Otto, *Att dela på föräldraledigheten, föräldraskap i förändring*, Solna 1983.

Hirdman Yvonne, *Att lägga livet tillrätta*, Carlssons bokförlag, Stockholm, 2000.

Hirdman, Yvonne, *Genus – om det stabilas oföränderliga former*, Liber, Malmö, 2001.

Hwang, Philip (red) *faderskap i tid och rum*, Natur och kultur, Stockholm, 2000.

Kyle, Gunhild, *Från patriark till pappa, i faderskap i tid och rum*, Hwang., Philip (red) Natur och kultur, Stockholm, 2000.

Lövkrona, Inger: *Hierarki och makt-den förmoderna familjen som genusrelation, i Familj och kön, etnologiska perspektiv*, Meurling, Birgitta och Lövkrona, Inger (red), Studentlitteratur, Lund 1999.

Mattsson, Titti: *Barnet och rättsprocessen-rättsäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, Juristförlaget i Lund, Lund, 2002.

May, Tim, *Samhällsvetenskaplig forskning*, Studentlitteratur, 2001, Lund.

Nergelius, Joakim, (red.), *Rättsfilosofi, Samhälle och moral genom tiderna*, Studentlitteratur, Lund 2001.

Ritzer, George, *Sociological theory*, McGraw-Hill Higher education, 2000.

Ryrstedt, Eva, *Bodelning och bostad, ekonomisk självständighet eller gemenskap*, Juristförlaget i Lund, Lund 1998.

Ryrstedt, Eva, *Konsensus – förutsättning eller belastning för gemensamt föräldraansvar?* Juristförlaget i Lund, Lund 2002.

Ryrstedt, Eva, *Kravet på konsensus – till barnets bästa?*, SvJT 2003, s. 340-344.

Sandqvist, Karin, *Pappor och riktiga karlar – om mans och fadersroller i ideologi och verklighet*, Carlssons förlag, Stockholm 1993.

Singer, Anna, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Iustus förlag, Uppsala 2000.

Stjernquist, Per och Widerberg, Karin, *Rätten i samhällsbyggandet*, Norstedts, Stockholm och Studentlitteratur, Lund 1989.

Trost, Jan, *Familjen i Sverige*, Liber utbildning, Stockholm, 1993.

Övrigt rapporter

Kvinnors och mäns liv, En rapport från SCB:s undersökning om Familj och arbete, Demografiska rapporter, 0283-8788, 1995:2, Stockholm, statistiska centralbyrån (SCB) 1995-96.

Övrigt internet

Promemoria om vissa frågor avseende föräldraförsäkring, föräldraledigheten och barnårsrätten., Socialdepartementet, 2000-09-13
Hämtad på, <http://www.regeringen.se/content/1/c4/10/20/bc30d503.pdf>

Föräldrapenning, pappornas uttag av dagar, fakta och analys, Rapporter 20 april 2004. Socialdepartementet, hämtad på,
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/77/14/116bbfe1.pdf>

Tidningsartiklar

Borgström, Claes, *”Fler pappamånader hjälper inte kvinnorna”*,
Dagens Nyheter lördagen den 5/4-05.